

Otroctví v moderní společnosti

Diplomová práce

Studijní program: N7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7503T045 – Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy

Autor práce: **Bc. Nela Bittnerová**
Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Nela Bittnerová**
Osobní číslo: **P14000705**
Studijní program: **N7503 Učitelství pro základní školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy
Název tématu: **Otroctví v moderní společnosti**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je analyzovat význam otroctví v moderní společnosti. První část práce se bude zabývat historickými konotacemi otroctví; jeho vznikem, rozvojem a podobou napříč různými epochami dějin. Důraz bude při analýze kladen na období modernity, kdy došlo k masivnímu nárůstu otroků a rozšíření západního otroctví na kolonizovaná území v období od 15. až do 19. století. Druhá část práce se pak bude zabývat charakteristikou současné společnosti a jejími základními rysy s důrazem na otroctví. Některé fenomény moderní společnosti se pokusí vztáhnout právě k otroctví. Studentka se bude v průběhu příprav a vypracovávání řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Dinuš, Peter; Hohoš, Ladislav; Hrubec, Marek a kol. Revoluce nebo transformace? = Revolúcia alebo transformácia?. Praha: Filosofia; Bratislava: Veda, 2014.

Graeber, David. Dluh: prvních 5000 let. Brno: BizBooks, 2012.

Hrubec, Marek a kol. Kritická teorie společnosti: český kontext. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2013.

Křížová, Markéta. Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013.

Organizace spojených národů a dekolonizace: nejvýznamnější události třicetiletého úsilí Organizace spojených národů ve prospěch koloniálních zemí a národů. New York: Organizace spojených národů, 1977.

Varoufakis, Yannis. Globální Minotaurus: Amerika, Evropa, krize a budoucnost globální ekonomiky. Praha: Rybka, 2013.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání diplomové práce: 15. dubna 2015

Termín odevzdání diplomové práce: 30. dubna 2016

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ondřej Lánský, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2015

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce PhDr. Ondřeji Lánskému, Ph.D. za jeho odborné rady, vstřícnost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnoval. Dále chci poděkovat také své rodině, která mě podporovala nejen při psaní diplomové práce, ale po dobu celého studia.

Anotace

Hlavním tématem diplomové práce je otroctví v moderní společnosti. Práce se v první části zaměřuje na vymezení pojmu otroctví a jeho popis v antické společnosti. Následně se věnuje podobě otroctví v 15.-17. století během kolonizace a vznikem atlantického otroctví, které sehrálo důležitou roli ve formování západní společnosti a její přeměně z feudální společnosti na společnost stojící na principech tržní ekonomiky. Druhá část práce se věnuje charakteristice moderní společnosti a především těm jejím aspektům, které se podílejí na pokračování fenoménu otroctví. Poté se soustředí na formy otroctví, s kterými je možné se v moderní společnosti setkat, zejména pak v rámci pracovních vztahů a obchodu s lidmi. Cílem práce je analyzovat, jaký význam v dnešní moderní společnosti tato instituce má.

Klíčová slova: kolonizace, moderní společnost, otroctví, otrok, sociální smrt, pracovní vztahy, obchod s lidmi, novodobé otroctví

Annotation

The main topic of the diploma thesis is slavery in modern society. In the first section the thesis is focused on definition of the term slavery and its description in antic society. Furthermore it is occupied with the form of slavery in 15th -17th century during colonization and with the origin of atlantic slavery which played an important part in the formation of western society and her transformation from feudal society to society build on principals of market economy. The second part of the thesis is preoccupied with characteristics of modern society and mostly the aspects which take part on the continuity of slavery phenomen. Later it focuses on the forms of slavery which we can encounter in modern society, especially in the framework of business relations and human trafficking. The goal of the work is to analyze what meaning in modern society does this institution have.

Keywords: colonization, modern society, slavery, slave, social death, business relations, human trafficking, modern slavery

OBSAH

ÚVOD	8
1 VYMEZENÍ OTROCTVÍ	9
2 OTROCTVÍ BĚHEM KOLONIZACE V 15. – 17. STOLETÍ	13
3 MODERNITA	20
3.1 MODERNÍ SPOLEČNOST	21
3.2 VLASTNOSTI MODERNÍ SPOLEČNOSTI	24
3.3 OTROCTVÍ V MODERNÍ SPOLEČNOSTI	28
3.4 POČÁTKY OSLABOVÁNÍ OTROCTVÍ KONCEM 18. STOLETÍ AŽ KE ZRUŠENÍ OTROCTVÍ V 19. STOLETÍ	38
4 SPOLEČNOST 20. A 21. STOLETÍ	43
4.1 TRH PRÁCE – PRACOVNÍ VZTAHY	48
4.2 NOVODOBÉ OTROCTVÍ	57
ZÁVĚR	62
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	64

ÚVOD

Otroctví se objevovalo napříč historií v mnoha společnostech po celém světě. Společenství, v nichž bylo otroctví součástí společenského řádu, můžeme najít již v antických civilizacích. Zmínky o něm můžeme identifikovat mj. v dílech mnoha filozofů v čele s Aristotelem a Platónem. Během staletí prošla instituce otroctví jistými změnami, které jednak pramenily z potřeb konkrétní společnosti a jednak se na ní odrazily i myšlenkové pochody a společenský vývoj. Otroctví ve starověku bylo neoddělitelnou součástí společenského řádu. Otrokářský systém býval v daných společnostech ideologicky podložený a tudíž v dané éře většinou nezpochybnitelný. Pro nás je však klíčová podoba otroctví v moderní společnosti, neboť cílem mé diplomové práce je analyzovat význam otroctví právě v této době. Kladu si zde tedy dvě hlavní otázky. První z nich je, zdali má otroctví v moderní společnosti zásadní význam v jejím fungování. Druhá otázka je, v jaké formě se otroctví v této společnosti vyskytuje.

V první části této práce se nejdříve pokusím vysvětlit proměny pojmu otroctví a přiblížit jeho podobu v různých historických epochách, zejména pak ve starověku, neboť právě pojmání antického otroctví bylo tím, které sehrálo roli v dalším vymezení otroctví a uchopení v koloniální době a tedy v moderní společnosti. Poté se zaměřím na rozvoj otroctví během počátků kolonizace v 15. století až do 17. století.

Druhá část se zabývá tím, jakým způsobem se otroctví podílí na utváření a formování moderní společnosti. V rámci této části se budu věnovat tezi, že je možné vidět souvislost mezi dynamikou ve sféře práce s některými aspekty instituce otroctví. Ráda bych zde též přiblížila novodobou formu otroctví zahrnující moderní obchod s lidmi, neboť pokud chci určit význam otroctví v moderní společnosti, je nezbytné se zabývat všemi formami otroctví, které se v této společnosti vyskytují, a to jak v oblasti trhu a pracovních vztahů, v kterých se promítají některé základní principy otroctví, tak i z pohledu odkazu koloniálního otroctví, jeho důsledků a pokračování v nové formě v soudobé společnosti.

1 VYMEZENÍ OTROCTVÍ

„Otroctví – dědičné zbavení lidského jedince všech práv i možnosti rozhodovat o sobě sama – je staré téměř jako lidstvo samo.“¹ Otrokářské společnosti jsou spjatý již se starověkem. Jak v Řecku, tak i v samotném Římě byl otrokářský systém součástí společenského řádu. Jak již bylo řečeno, pojmání a forma antického otroctví poté následně ovlivnila další vývoj a myšlení evropského kontinentu a stejně tak i představu o tom, co si pod otroctvím představit. Abychom si mohli přiblížit způsob, jakým bylo v antice nazíráno na tento fenomén a tím si i tento pojem vysvětlit, je potřeba nahlédnout do děl předních filozofů té doby.

Platón považoval otroctví za přirozený stav, který má ve společnosti své oprávněné místo: „...vždyť otroci a páni by nikdy nemohli být přáteli, ani lidé daremní a řádní, kdyby se jim přisuzovala stejná čest – ...“² Již na tomto úryvku z jeho díla můžeme vidět, že antická společnost měla svojí pevně danou hierarchii a v ní otroci stáli na nejnižším stupni. Otroctví bylo v antické společnosti běžně přijímanou a nezpochybnitelnou součástí fungování komunity.

Podobného nahlížení na status otroka, který je nezpochybnitelný a ve společnosti má opodstatněné místo, můžeme najít i u Aristotela: „Nyní jest třeba zkoumati, zda někdo jest takový od přirozenosti, či ne, a zda někomu otročiti jest lepší a spravedlivé, či není, anebo je-li vůbec každé otroctví proti přírodě. Není obtížno o tom jak rozumně uvažovati, tak vyzvěděti to ze zkušenosti. Vláda a poddanství totiž náleží nejen k věcem nutným, nýbrž také k prospěšným. A hned od narození jsou některé bytosti tak rozděleny, že jedny jsou určeny k poddanství, druhé k vládě.“³ Otroek tedy ve starověku představoval služebníka, který oddaně sloužil svému pánu. Byl považován za jeho majetek, Aristoteles doslova uvádí, že se jedná o „jakýsi druh majetku oduševnělého.“⁴ S tímto „majetkem“ bylo nakládáno dle potřeb otrokáře. Od toho se také odvíjí skutečnost, jak bylo s otroky zacházeno. Není možné konstatovat, že celé antické otroctví se zakládalo na krutém fyzickém týrání, kterému byli otroci dennodenně vystavováni a stejně tak nelze tvrdit, že otrokům byla odeprána všechna práva na vlastní život.

¹ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Praha: Lidové noviny, 2013, s. 8.

² Platón. *Zákony*. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 141.

³ Aristotelés. *Politika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1998, s. 44.

⁴ Tamtéž, s. 43.

Co se týká druhů práce, kterou měli otroci vykonávat, mohla být naplňována různými způsoby, otroci pracovali v řemeslných dílnách, ale také na polích a v domech svých pánů. Obecně však můžeme tvrdit, že kruté zacházení k otrokům nebylo ničím výjimečným a otrok byl v antické společnosti jak z právního, tak i lidského hlediska roven a považován za „věc“. Poněkud odlišná byla situace v Římě, kde se otroku mohlo dostat práv a kde mu dokonce bylo umožněno stát se součástí společnosti. „...propuštěný otrok se stával plnoprávným občanem. V pozdějších stoletích po Kristu tvořili velkou část obyvatel Říma právě propuštěnci a jejich potomci.“⁵

Zde narážíme na další zajímavou charakteristiku antického otroctví, která spočívala v tom, že status otroka byl jak ve starověkém Řecku, tak i v Římě dědičný a přecházel z otce na syna a z matky na dceru. Valná většina otroků byla také rekrutována z řad válečných zajatců. Již jen tento způsob jejich získávání ovlivnil vnímání otroků společností, neboť otrok zde vystupoval jako cizinec, jako někdo stojící mimo společnost, jako poražený válečník a trofej. I tyto podmínky tedy výrazně ovlivnily antické nazírání na otroctví. Celkově můžeme konstatovat, že ve starověku byl otrok považován za pouhý pracovní nástroj a věc potřebnou ke splnění nějaké manuální práce, která byla ve starověku, především v Řecku, brána za podřadnou, neboť svobodný člověk by se měl především věnovat rozvíjením své mysli a svého ducha. Tělesná práce byla hodna nesvobodných, kteří byli nuceni tuto práci vykonávat. Ve starověku tedy můžeme popsat otroka jako oduševnělý pracovní nástroj v majetku svého pána, který plně rozhoduje o jeho osudu.

Jakou změnu v nahlížení na status otroka ale přinesl středověk? Měl rozvoj křesťanství a křesťanské morálky vliv na pojmání nelehkého údělu otroka? Nebo bylo středověké chápání otroctví ovlivněno antickými filozofy? Odpověď na tuto otázku nám plně poskytuje Křížová: „Jak křesťanství pronikalo do nejvyšších vrstev římské říše a později se stávalo oficiálním náboženstvím, začíná být ztotožňována římská civitas s křesťanstvím a aristotelská dichotomie civilizovaný – barbar (v níž ‚civilizovaní‘ jsou předurčení ke svobodě a ‚barbaři‘ k otroctví) splývá s dichotomií křesťan – pohan.“⁶ Zároveň dodává: „Ať již byly názory církevních otců jakékoli, dochází na přelomu starověku a středověku k oslabování otroctví a jeho nahrazování jinými formami zajišťování pracovní síly, zejména nevolnictvím, lépe přizpůsobeným potřebám

⁵ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 20.

⁶ Tamtéž, s. 23.

společnosti.“⁷ Skupinou, která byla ve středověku nejčastěji zotročována a posléze upadala do nevolnictví, byli Slované. Zde je možno najít jistou asociaci se středověkým označením pro otroka a to *sclavus*. „Ten byl odvozen od etnické denominace *Sclavus*, tedy ‚Slovan‘, a poprvé se objevil v německých zemích kolem 10. století. Slované totiž představovali nejpočetnější skupinu mezi otroky, pocházejícími ze vzájemných válek mezi německými státními útvary a okolními územími. Důležité je, že se tito zajatci od svých pánů odlišovali – vedle jazyka – především z hlediska náboženského. Byli to totiž pohané.“⁸ Ukončení těchto válek a přestoupení Slovanů na křesťanské náboženství pak vedlo i k ukončení používání tohoto výrazu.

Nešlo ale o pouhý vliv křesťanství, jehož vlivem upadal význam otroctví v Evropě. Dle výše uvedeného, mezi další důvody můžeme jmenovat přechod k novým způsobům zajišťování pracovní síly, změny a rozvoj v zemědělství, změny ve společnosti. Podle Křížové v oslabování vlivu otroctví sehrálo zásadní roli i to, že velký počet otroků vedl k destabilizaci římské společnosti, a také to, že Řím po ukončení dobovačských válek ztratil možnost získávání nových zajatců, kteří poté sloužili jako otroci. Tyto a další důvody měly za následek oslabení otroctví, nikoliv však jeho zánik.

Jak však dnešní doba pohlíží na otroctví, které reálně nikdy nezanklo? Již v prvním článku Všeobecné deklarace lidských práv můžeme najít odsouzení této instituce: „Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv. Jsou nadáni rozumem a svědomím a mají spolu jednat v duchu bratrství.“⁹ Následující pasáž poté otroctví přímo zakazuje: „Nikdo nesmí být držen v otroctví nebo nevolnictví; všechny formy otroctví a obchodu s otroky jsou zakázány.“¹⁰ Soudobá moderní společnost tedy otroctví právně zakazuje a všem občanům přisuzuje právo svobody a rovnosti. Vzhledem k výše uvedenému, je tedy možné otroka definovat jako nesvobodného člověka, který nemá možnost rozhodovat o svém životě a je nucen vykonávat nedobrovolnou práci. V Ottově naučném slovníku je otroctví charakterizováno jako: „právní ústav, spočívající v tom, že jistým lidem upírá se povaha osobnosti, kterou jedinou se člověk liší ode všech jiných bytostí. Důsledkem toho jest, že člověk není pokládán právně za člověka, nýbrž za věc, předmět majetku.“¹¹ Definice otroctví je zakotvena i v úmluvě o otroctví jako:

⁷ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 25.

⁸ Tamtéž, s. 28.

⁹ *Všeobecná deklarace lidských práv*. Praha: Informační centrum OSN, 2014, s. 7.

¹⁰ Krejčí, Oskar. *Mezinárodní politika*. Praha: Victoria Publishing, 1997, s. 441.

¹¹ *Ottův slovník naučný: Osmnáctý díl*. Praha: J. Otto, 1902, s. 972.

„stav nebo podmínky osoby, na které se vykonává určitá moc, která se váže k vlastnickému právu, a otrok je osoba v takovém stavu nebo podmínkách.“¹² Pokud tedy shrneme všechny zde uvedené definice, vycházejí nám z nich dvě společné vlastnosti všem a to pojmání otroka jako nesvodného jedince a se statusem věci.

Následující kapitola se bude zabývat otroctvím během 15.-17. století a pokusí se nastínit důvody, které sehrály hlavní roli při masivním zotročování, ke kterému došlo v průběhu kolonizace. A též se bude zabývat důvody, díky kterým byl otrok právě nahlížen jako věc a pracovní nástroj.

¹² Slavery Convention, 1926. Slavery Convention. In: United Nations Human Rights [online]. 2017 [cit. 2017-06-20]. Dostupné z: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/SlaveryConvention.aspx>.

2 OTROCTVÍ BĚHEM KOLONIZACE V 15. – 17. STOLETÍ

K vzestupu otroctví došlo během období kolonizace a zámořských plaveb započatých v 15. století. Proč však byly tyto objevné cesty podnikány a za jakým účelem? Mezi hlavní příčiny zámořských objevů patřila především snaha najít nová odbytíště výrobků a zároveň také nová naleziště surovin. V 15. století také rapidně vzrostla poptávka po luxusním zboží, jakým bylo sklo, hedvábí, porcelán, drahokamy či koření. Nicméně vedle zájmů ekonomických, stály také důvody politické, v nichž se jednotlivé státy snažily získat další nová území pod své sféry vlivu a vytvořit z nich své kolonie. Ty totiž nejenže představovaly pro mateřskou zemi bohatý zdroj dalších zisků, ale zároveň byly známkou prestiže.

Toto období je typické také pro masivní nárůst otroků na americkém kontinentu a rozvoj atlantického otroctví, přičemž hlavním odbytíštěm černošských otroků se stala Amerika. Tento Atlantický obchod byl založen na tom, že z Evropy se do Afriky vyváželo především spotřební zboží, které se v Africe vyměnilo za černochoy, kteří byli následně dopraveni do Ameriky, kde za ně obchodníci získávali v té době pro Evropany drahé zboží včetně kávy, tabáku, bavlny či cukru, ale také drahých kovů.

První zemí, která zahájila na počátku 15. století tyto objevné plavby, bylo Portugalsko. V roce 1415 se jim podařilo dobýt město Ceuta v severní Africe. Portugalci velmi rychle zjistili, že Afrika je velice bohatým kontinentem, díky kterému si mohou přijít na slušné zisky, stejně tak si však byli vědomi, že bude velmi těžké jej dobýt po souši kvůli hegemonii Maurů. Mezi první organizátory zámořských cest patřil portugalský král Jindřich I., který dokonce za tímto účelem založil školu mořeplavby.

Nicméně velmi brzy se museli Portugalci řešit závažný problém, který mohl jejich objevné plavby ohrozit. Tím důvodem byl nedostatek peněz. Tento problém se jim podařilo však vyřešit v roce 1441, kdy dopluli do Arguinského zálivu, kde se setkali s černochoy. Rychle pochopili, že se dají využít jako levná pracovní síla a že jejich prodejem mohou získat potřebné finance k zajištění dalších plaveb a cest za bohatstvím. „V roce 1595 získali Portugalci v tomto lukrativním obchodě výsadní postavení (Gomez Reinel), a tak v letech 1595 – 1600 dopravili do Hispanoameriky 25 338 otroků, z tohoto počtu necelé dva a půl tisíce na karibské ostrovy. V prvních čtyřech desetiletích 17. století to už ovšem bylo skoro desetkrát tolik.“¹³ Černošské tradice a jejich kultura byly pro

¹³ Kašpar, Oldřich. *Dějiny Karibské oblasti*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 79.

Portugalce natolik odlišné a primitivní, že tím více je to řadilo do pozice bezcenných otroků. Během 15. století bylo do Evropy přepraveno mnoho z nich. „Větší část z nich zůstávala na Iberském poloostrově, někteří se jako vzácné zboží dostali do jiných částí evropského kontinentu. Stále ale scházel jeden důležitý prvek: jak otroky výhodně zaměstnat. V tomto smyslu přinesla rozhodující změnu cukrová třtina. Když se během 15. století portugalští mořeplavci vydali na jih podél afrického pobřeží a obsadili Madeiru a Azorské a Kapverdské ostrovy, zjistili, že se zde třtině velmi dobře daří a že přináší značné a poměrně jisté zisky.“¹⁴ Následovalo tedy další mohutné zakládání dalších plantáží, na kterém se stejně tak na svých koloniích účastnili i Španělé. Jako hlavní pracovní síla se zde uplatnili černoši, což jen zvýšilo poptávku po dalších nových otrocích. Zde se nám nabízí otázka, proč právě černoši se stali hlavním cílem otrocké práce? Abych se mohla pokusit tuto otázku zodpovědět, je potřeba si uvést další příklady získávání otrocké síly dalšími evropskými státy.

Pokud se podíváme na způsob získání otrocké síly ve Španělsku, tak je potřeba poznamenat, že Španělsko vzniklo ke konci 15. století v podstatě jako nový stát a to v roce 1469, kdy došlo ke sjednocení Kastilie a Aragonie svatbou Isabely Kastilské a Ferdinanda Aragonského. Španělské objevitelské plavby poté probíhaly pod záštitou královny Isabely, která si do svých služeb najímala i italské mořeplavce. Jedním z nich byl Kryštof Kolumbus. Královna mu pro jeho expedice poskytla tři lodě, s kterými se poté vydal na objevné plavby, ty podnikl celkem čtyři. Podařilo se mu doplout na Bahamy, San Salvador, objevil Kubu a Haiti. Během svých cest se střetl s dosud Španělům neznámými Indiány. Dle Tzvetana Todorova, který se ve svém díle *Dobytí Ameriky* kromě jiného zabývá Kryštofem Kolumbem a interpretací jeho deníků z cest, v otázce na pohled otroctví říká, že: „Kolumbus jasně rozlišuje, aby si neodporoval, Indiány nevinné, potenciální křesťany, a na druhé straně Indiány modloslužebníky, holdující lidojedství; nebo Indiány mírumilovné (kteří se podvolují jeho nadvládě) a Indiány bojovné, kteří si zaslouží rovnou potrestání; ale nejdůležitější je to, že Indiáni, kteří ještě nejsou křesťani, mohou být jedině otroci, třetí možnost prostě není. Příkladně tedy na myšlenku, že lodi přivážející z Evropy do Ameriky stáda soumarů by mohly být na zpáteční cestu naloženy otroky, aby nepluly nevytíženy, dokud se nenajde dostatek zlata; přičemž samozřejmost, s jakou se staví zvířata naroven s lidmi, není jistě náhodná.“¹⁵ Jak je patrné, Španělé velmi

¹⁴ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d. s. 36.

¹⁵ Todorov, Tzvetan. *Dobytí Ameriky: Problém druhého*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 58.

tvrdě vystupovali proti nekatolíkům, což jen potvrzuje edikt z roku 1492, na jehož základě Židé buď museli přijmout křesťanství nebo opustit zem. Svou roli v této náboženské intoleranci možná sehrála i samotná reconquista a boj proti Arabům. „Více otroků se jistě nacházelo v muslimských oblastech středomořského pobřeží, otroci však tvořili významnou skupinu i v tamních křesťanských městech. Původně byli získáváni během válek, zejména na Pyrenejském poloostrově. V Kastilii a do jisté míry v Portugalsku byl tento zdroj důležitý až do 15. století; Kastilie měla nadále hranici s maurskou Granadou a otroci se získávali za portugalských křížových výprav.“¹⁶ Otroci tedy byly pro conquistadory velmi důležité, neboť byli zdrojem levné pracovní síly nejen v domácnostech, jak tomu bylo hojně právě ve Středomoří, ale především na plantážích a dolech, z kterých získali jejich vlastníci ohromné bohatství. Postupem let se především plantáže, ať již s kávou či cukrovou třtinou, rozrůstaly a to samozřejmě vedlo k rozvoji obchodu s lidmi, přičemž hlavním zdrojem k získání otrocké pracovní síly se stala Afrika. Z výše uvedeného je možné si všimnout, že do pozice otroků se především dostávali ti, jejichž kultura se zásadním způsobem lišila od kultury evropské a také ti, kteří byli bráni jako zajatci ve válce viz reconquista, během níž upadlo do otroctví mnoho muslimů. Evropané si pak tento čin zotročení obhajovali náboženskými důvody či vysvětlením, že tyto cizí kultury jsou natolik primitivní, že je možno je považovat za barbary rovné divoké zvěři, s kterou je možno zacházet dle své vůle. Přičemž jeden z hlavních důvodů, který vedl k tomuto zotročování, měl svůj původ v ekonomických potřebách. Z ekonomických důvodů byla Španěly a Portugalci zničena i Aztécká a Incká civilizace.

Aztécká říše byla Španěly dobyta v první polovině 16. století španělským vojevůdcem Hernánem Cortézem. Po dobytí hlavního města Tenochtitlánu začala postupná kolonizace dalších území v oblasti. Pro Španělsko toto vítězství znamenalo velký příliv zlata a bohatství do státní kasy. „Začalo šíření evropské kultury, zotročování Indiánů, vytváření nové společnosti. Conquista byla obrovským vojenským podnikem, v jehož pozadí stála snaha alespoň částečně uplatnit abstraktní křesťanská přikázání. Skutečnost, že církev udělila španělské Koruně moc spravovat v Americe jak záležitosti světské, tak i církevní, vedla nakonec k tomu, že myšlení theologické inspirovalo do značné míry myšlení politické.“¹⁷ Tím se nám zde znovu ukazuje náboženská rovina v pohledu na otroctví. Náboženství můžeme považovat jako jeden z prostředků sloužícího

¹⁶ Hay, Denis. *Evropa pozdního středověku 1300 – 1500*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 76.

¹⁷ Kašpar, Oldřich a Eva Mánková. *Dějiny Mexika*. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 89.

k ospravedlnění podnikání vojenských výprav, v jejichž důsledku docházelo k zotročování zajatců.

Pokud se vrátíme zpět k dobývání střední Ameriky Španěly, tak jejich výpravy lze zhodnotit jako velmi úspěšné. Jak tvrdí Křížová¹⁸, zakládání nových kolonií v tomto území se odvíjelo od velikosti indiánské pracovní síly. Španělé tedy hojně využívali původní obyvatelstvo jako otroky při budování nových vesnic a měst. Dále se nabízí otázka, jak Španělé s Indiány zacházeli? Přiznávali jim jako původním obyvatelům nějaká práva nebo považovali Indiány za natolik cizí a odlišnou kulturu, která nemůže té evropské konkurovat, a tím si obhajovali právo jednat s Indiány dle své vůle? „Koloniální zákonodárství uznávalo existenci dvou hlavních skupin obyvatelstva: „republiky Španělů“ (república de españoles) a „republiky Indiánů“ (república de indios). Vztahovaly se na ně odlišné zákony, jejich přestupky projednávaly různé soudy a byly pro ně vedeny oddělené registry křtů, sňatků a pohřbů. Indiáni platili zvláštní tribut, nesměli nosit zbraně a evropský oděv, sídlit ve městech, vstupovat do cechů, duchovních řádů, studovat na univerzitě nebo zastávat úřady. Z hlediska zákona měli status nesvéprávných osob, takže nemohli bez povolení pověřeného úředníka („ochránce“) uzavírat smlouvy a jejich svědectví před soudem nemělo váhu výpovědi bělocha.“¹⁹ Evropané zde silně uplatňovali myšlenky evropské nadřazenosti tzv. evropocentrismu. Ten vychází z předpokladu, že evropská kultura je nadřazená kulturám jiným. Hlavním cílem tedy není respektovat odlišné kultury, nýbrž je poměřovat s kulturou vlastní. Že jde o postoj, který se při střetávání kultur objevuje, dokazuje i Giddens: „Protože jsou mezi lidskými kulturami tak hluboké rozdíly, není žádným překvapením, že lidé pocházející z jedné kultury často jen obtížně přijímají myšlenky nebo chování kultury jiné.“²⁰ Během počátků kolonizace nebyli utlačováni však jen Indiáni. Dalším skupinou lidí, která již byla zmiňována a která si s sebou dodnes těžce nese důsledky kolonizace, jsou africké národy. Jak již bylo řečeno na začátku kapitoly, s počátky kolonizace a objevováním nových území, na které se vázala potřeba budování nových provincií a kolonií, bylo potřeba pro tyto účely zajistit dostatečnou pracovní sílu. K práci byly sice využívány osoby, které byly například ve výkonu trestu či odsouzení, či je sem dovedli finanční důvody, ale to bylo pouhým zlomkem pracovní síly. Jak však poznamenává Křížová, společnost si nemohla dovolit zotročit velkou část svého vlastního obyvatelstva:

¹⁸ Křížová, Markéta. *Dějiny Střední Ameriky*. Praha: Lidové noviny, 2016, s. 64.

¹⁹ Křížová, Markéta. *Dějiny Střední Ameriky*. Cit. d., s. 64.

²⁰ Giddens, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, s. 39.

„V převážné většině však jsou otroci cizinci, neboť žádná komunita nemůže dlouhodobě a systematicky zbavovat své příslušníky všech práv, aniž by zásadně ohrozila svou vnitřní soudržnost.“²¹ Největší část otrocké síly netvořili však Indiáni, nýbrž otroci přivážení právě z Afriky. „Jak se indiánská populace hroutila pod útlakem, nezbývalo než platit Portugalcům částí stříbra za dodávky černých otroků: 50 000 jich přišlo v šestnáctém století z Afriky přes Portugalsko do Španělské Ameriky, a obdobný počet byl dopraven na třtinové plantáže, jež Portugalci obhospodařovali v Brazílii, kterou v roce 1565 uzmuli Francii.“²² Čím stoupal počet kolonií a s ním i obdělávaných polí a plantáží, tím více bylo třeba nových otroků. Do otrokářského obchodu s černochoy se však zapojily všechny koloniální mocnosti včetně Velké Británie. „Žádosti kolonistů o povolení dovážet otroky z této doby vyznívají velmi urgentně a naznačují zoufalý nedostatek pracovní síly na území Ameriky.“²³ Kromě práce na plantážích byli černoši využíváni pro práci v dolech, k rýžování zlata a pěstování kakaa. Kolonisty byli vnímáni jako schopní velmi těžké práce a daleko více odolnější nežli Indiáni. „Všeobecně lze konstatovat, že černí otroci byli používáni tam, kde indiánská práce byla méně produktivní, protože domorodci na ni fyzicky nestačili a rychle vymírali.“²⁴ Mezi velmi výnosné oblasti těžící z černošské otrocké práce patřily především Karibik, Jižní Amerika a zejména pak Venezuela s rozsáhlými plantážemi kakaa a Brazílie s pěstováním kávy a cukrové třtiny. Cukr byl obzvláště během 16. století v Evropě velmi žádaným zbožím. V důsledku toho v Brazílii vznikalo nespočet plantáží, neboť tu pro cukrovou třtinu byly velmi vhodné podmínky a to jak úrodná zem, tak i dobré klima. „Ve druhé polovině 16. století již v Brazílii existovalo více než sto cukrovarů, které zajišťovaly převážnou část evropské spotřeby cukru.“²⁵ S rostoucí poptávkou evropského trhu, rostla potřeba po pracovní síle. I když bylo potřeba stále většího objemu dovážené otrocké síly z Afriky, pro Portugalce to nepředstavovalo velkou překážku, neboť díky dováženému cukru značně zbohatli a výdaje na černošskou pracovní sílu nepředstavovaly velkou finanční zátěž. Portugalci zde také hojně využívali zotročování Indiánů. Práce na plantážích byla velmi tvrdá, otroci pracovali po celý den a často v nuzných podmínkách. Otrokáři s nimi neměli moc slitování a při náznaku nekázně byli ihned otroci fyzicky trestáni. Nejvíce náročná však byla pro černochoy a Indiáni, kteří sice byli ve velkém nepoměru proti černochoům

²¹ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 12.

²² Mackenney, Richard. *Evropa šestnáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 70.

²³ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 49.

²⁴ Kašpar, Oldřich. *Dějiny Karibské oblasti*. Cit. d., s. 79.

²⁵ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 67.

a dokonce s nimi ani nebylo zacházeno tak tvrdě, práce v dolech. „Na většině amerického území se nicméně práce černých otroků a domorodců nepřekrývala. Převážná část Indiánů zůstávala na venkově. Zde žili v kompaktních zemědělských komunitách, zachovávali si mnoho ze svých tradičních zvyklostí a plodiny ze svých polí prodávali na místním trhu. Zato černoši na plantážích produkovali plodiny určené na export a ve městech se uplatňovali v širokém spektru činností, od nejhrubších manuálních prací k vysoce specializovaným.“²⁶ Černoši měli tedy oproti Indiánům daleko horší postavení. Také obyvatelstvo na ně pohlíželo s daleko větším despektem a nenávistí než na Indiány. Jak si však vysvětlit, že Indiánům se od kolonistů dostalo větších privilegií než černošům? Důvodů může být hned několik. Již bylo uvedeno, že pro kolonisty představovali černoši výkonnější sílu nežli Indiáni. Také můžeme konstatovat, že se vznikem Atlantického obchodu s otroky byl počet černošů daleko vyšší než počet Indiánů a navíc nebyl problém s jejich pravidelným dovozem na lodích do Ameriky. Navíc černošské otroctví na Iberském poloostrově fungovalo již dávno před objevením Nového světa, tudíž Evropa již měla zažitou zkušenost s tímto otroctvím. Dalším důvodem by také mohla být nejen zcela zásadní odlišná africká kultura, ale také samotný radikálně odlišný fyzický zjev, který usnadňoval Evropanům na africké obyvatelé pohlížet jako na podřadné bytosti a tím si z nich vytvořit početnou otrockou sílu.

Další velké kolonie vznikaly v karibské oblasti. Na jejich zakládání se kromě Portugalska či Španělska, podílely další evropské státy v čele s Velkou Británií či Francií. „Karibská oblast byla důležitým bodem na námořní trase mezi Evropou a Amerikou. Proto zde už od třicátých let 16. století vznikaly základny francouzských a později anglických pirátů.“²⁷ Hlavní moc zde byla soustředěna v rukou majitelů plantáží. Byť ve Francii bylo otroctví zakázáno, tak na francouzských koloniích bylo hojně praktikováno, Francouzi se také brzy zapojili do dovážení otroků z Afriky a do jejich prodeje. „Francouzi se poměrně rychle zapojili i do obchodu s otroky. Již v 16. století vyrážely obchodní lodě (armateurs) k africkému pobřeží.“²⁸

V obchodu s otroky se také od 16. století výrazně angažovala Velká Británie, která v té době patřila mezi světové velmoci. Během 17. a 18. století vytvořila v Severní Americe 13 kolonií. Tyto kolonie představovaly pro Velkou Británii obrovský zdroj

²⁶ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 53.

²⁷ Tamtéž, s. 82.

²⁸ Tamtéž, s. 91.

příjmu a napomohly jí, si udržet velmocenské postavení ve světě. Ve svých koloniích se soustředili hlavně na pěstování tabáku. I oni na počátku svého podnikání museli řešit problém s nedostatkem pracovní síly. Ten byl řešen dvojím způsobem. Angličané nejen získávali otroky z Afriky, ale také najímali na práci na plantážích i své občany. Ti byli většinou rekrutováni z nižších společenských vrstev. Obvykle se plantážníkům upsali lidé, kteří byli bez finančních prostředků a pak také ti, kteří utíkali ze země z náboženských důvodů, či ti, kteří byli ve výkonu trestu. Lišil se způsob, jakým otrokáři zacházeli s bílými anglickými otroky, tzv. fenomén zvaný jako white servitude čili bílé nevolnictví, a otroky z Afriky nebo jejich postavení ovlivňoval jejich původ? „Jistě, mnozí páni své bílé sluhy a služky ubili k smrti. Jiní byli popraveni za to, že v zoufalství vztáhli ruce na své pány. Ale nikdy je nečekalo utínání prstů, končetin, kastrace či utýrání hladem a žízní v železných klecích vystavených na veřejném prostranství, což byly ne snad běžné, ale rozhodně nijak vzácné tresty ukládané černým otrokům. Tato skutečnost se zdá potvrzovat názory, že Afričané byli od počátku vnímáni jako ‚jiní‘.“²⁹ Toto potvrzuje i Hans Christoph Buch, který se zabýval dějinami Haiti a průběhem jejího kolonizování Evropany. Stejně tak i on se shoduje, že černošští otroci byli často vystavováni brutálnímu a nelidskému zacházení: „Příznačným detailem, který ukazuje stupeň vykořisťování, je skutečnost, že černoši byli na konci dlouhého pracovního dne často tak vyčerpaní, že pojídali syrovou stravu, aby ušetřili čas. K tomuto ‚normálnímu‘ vykořisťování se ještě přidružovala neustálá hrozba těžkých tělesných trestů, které byly ukládány pro nejnecotnější příčinu.“³⁰

Dovolím si tedy vyjádřit názor, že na způsob, jak s otrokem bylo zacházeno, mělo vliv i to, odkud a z jaké kultury otrok pocházel. Domnívám se, že vysvětlením by mohla být teze, že cizí kultura dovolovala ve vztahu otroka a jeho otrokáře vyšší míru anonymity a tím i daleko nižší projevený soucit a empatii. Forma odosobnění otroka tedy mohla hrát významnou roli v jeho využití jako v nástroji v procesu zotročení. Na druhou stranu tím více posilovala hlavní důvod otrokové práce a to maximalizaci zisku. Zdali tomu opravdu tak bylo a jak takový zotročovací proces probíhal, se budou zabývat i další části práce. Následující kapitola se kromě jiného zaměří na proměnu a specifikaci otroctví jako instituce během 18. a 19. století.

²⁹ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 111.

³⁰ Buch, Hans Christoph. *Nezávislost San Dominga*. Praha: Panorama, 1981, s. 19. Pod pojmem syrová strava H. Ch. Buch vyjadřuje nemožnost otroků tepelně zpracovat pokrmy, které se bez této úpravy běžně nepojídají např. syrové maso či brambory.

3 MODERNITA

Tato část práce se snaží popsat vybrané sociologické rozbory fenoménu modernizace. Cílem je vysvětlit, jakým způsobem došlo k jejímu vzniku a jací byli hlavní činitelé, kteří tuto změnu odstartovali. Kapitola se věnuje také charakterizaci základních vlastností, na kterých stojí moderní společnost a které vytvářely podmínky k šíření otroctví či vytvořily půdu pro jeho šíření. Vysvětlení a pochopení pojmu moderní společnost považuji za důležité pro pochopení nárůstu otroctví po celém světě a také za klíčové, neboť otroctví v moderní společnosti se zásadně liší od otroctví v počátcích kolonizace. Z minulé kapitoly zabývající se vznikem atlantického otroctví, můžeme shrnout, že společnost obecně otroctví přijímala jako součást společenského řádu a jako potřebný nástroj k dosažení svých zájmů, ale s počátkem šíření myšlenek osvícenství a propukajících revolucí napříč Evropou doprovázených humanistickými myšlenkami, se začalo myšlení lidí obracet, na otroctví se již nepohlíželo striktně jako na nutnou součást společnosti, ale naopak se začaly prosazovat ideje zdůrazňující takové hodnoty, jakými byla občanská svoboda, rovnost, racionalita, lidská práva. Tedy ty hodnoty, které stály či se dostávaly do střetu s institucí otroctví jako takovou.

3.1 MODERNÍ SPOLEČNOST

Prvopočátky moderní společnosti sahají až do 15. století a souvisejí s rozmachem objevitelských zámořských cest. Tyto zámořské cesty podnikané za účelem hledání nových kolonií a trhů pro vyrobené zboží odstartovaly přeměnu společnosti po všech stránkách. Naprosto proměnily podobu trhu a přizpůsobily jej novým podmínkám, které souvisely s novými možnostmi a způsoby obchodování. Austin Harrington³¹ jmenuje pět hlavních faktorů, které měly vliv na formování a nástup této nové kapitalistické společnosti, které je spjata se vznikem moderní společnosti:

- a) Rozmach soukromého vlastnictví, které mělo vliv na reorganizaci a rozvoj průmyslu.
- b) Nástup industrializace a továrenského průmyslu založeného na vědeckých poznacích. Pracovní síla v továrnách byla na základě těchto nových poznatků strukturně uspořádána.
- c) Zavedení peněz v směnném obchodě a jejich volný oběh v podobě kapitálu, podpora této ekonomiky doprovázená zrušením státních cel na dovážené zboží.
- d) Urbanizace, která vedla ke vzniku mnoha velkých evropských měst a zapříčila migraci obyvatelstva z vesnic do měst.
- e) Růst počtu obyvatel v důsledku poptávky po pracovní síle a s ní související dopad na sociální vazby uvnitř rodiny, která si v rámci svého přežití musela zajistit dostatečný počet pracujících dětí.³²

Jako základní rys moderní společnosti je často uváděn přechod od agrární společnosti ke společnosti tržní. Tato přeměna trhu se váže a souvisí s průmyslovou revolucí, která probíhala od druhé poloviny 18. století. Jako první se projevila v Anglii, kde pro ni byly nejvhodnější podmínky. Důvodů je několik. První z nich je, že zde bylo zrušené nevolnictví a také to, že díky koloniím měla Anglie dostatečný přísun surovin, levnou pracovní sílu a zároveň také odbytiště pro své výrobky.

Do té doby fungující cechy nahradila postupně tovární výroba. Jelikož k ovládnutí stroje nebyla potřebná dlouholetá a náročná kvalifikace, tak je mohly obsluhovat i ženy a děti. Zpočátku se továrny stavěly u silných toků, ale kvůli vysoké kontaminaci

³¹ Harrington, Austin a kol. *Moderní sociální teorie: Základní témata a myšlenkové proudy*. Praha: Portál, 2006.

³² Tamtéž, s. 54.

a nárokům na stále větší efektivitu se brzy muselo začít hledat jiné řešení. Průmyslová revoluce se dál šířila Evropou, velmi brzy poté zasáhla Belgie a Francii. Dál se objevila ve střední Evropě a nejpozději dorazila do carského Ruska a Skandinávie.

S příchodem revoluce se značně změnil životní styl. Revoluce zapříčinila vznik průmyslových aglomerací, vznik velkých měst v čele s Hamburgem, Londýnem a Paříží. To zapříčinilo nárůst obyvatelstva v městských sídlištích. „Proto vzrostl ve Velké Británii podíl obyvatel měst ve druhé polovině 18. století z asi 15% na 25% a v následujících 50 letech na přibližně 50 – 60% celého obyvatelstva.“³³ Lidé měli lepší přístup ke vzdělání, neboť byly zřizovány muzea, galerie, došlo také k velkému rozvoji přírodních věd. Všechny tyto faktory zásadně ovlivnily kvalitu života.

Na druhou stranu díky průmyslové revoluci došlo ke zničení krajiny, znečištění prostředí a rozsáhlému narušení ekosystému. Typický pro ni byl i nelítostný přístup k lidem, člověk byl považován především za pracovní nástroj, jehož účelem byla tvorba zisku. V továrnách se pracovalo obvykle 14 – 16 hodin, 6 dní v týdnu. Mzdy byly nízké a v případě nemoci zůstával dělník bez prostředků. V důsledku toho byly stále častější protesty a stávkové akce pracujících, které vedly ke vzniku prvních odborových hnutí a nových myšlenkových proudů, které volaly po sociálně spravedlivější společnosti.

Jan Keller se k průmyslové revoluci vyjadřuje takto: „Průmyslová revoluce, která proběhla v Evropě a v Severní Americe od druhé poloviny 18. stol. a v průběhu 19. století, přinesla spolu s novými technologiemi také zásadní transformaci vlastnických vztahů a pronikavou změnu pracovních podmínek. Vedla nejen k novým formám organizace výroby a k mimořádně prudkému rozvoji dělby práce, ale v podobě průmyslového města také ke vzniku zcela nové podoby sídlištní kultury. V oblasti komunikace vyvolala revoluci jak v dopravě, tak ve sdělování. Transformace v oblasti vlastnictví a vlastnických vztahů souvisela s generalizací trhu, tedy se skutečností, že vztahy nabídky a poptávky se rozšířily z oblasti směny zboží, tak jak probíhala na trzích v předmoderních společnostech, a obsáhly také nákup a prodej formálně svobodné pracovní síly, stejně tak jako nákup a prodej půdy a dalších zdrojů, jež stály až dosud převážně mimo oblast směňování.“³⁴

³³ Paulinyi, Ákoš. *Průmyslová revoluce: o původu moderní techniky*. Praha: ISV, 2002, s. 21.

³⁴ Keller, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005. s. 16.

Dalším faktorem podílejícím se na utváření moderní společnosti, jak už bylo řečeno, byla urbanizace, související s průmyslovou revolucí, a postupný proces individualizace a diferenciací, která pomalu ale jistě prostupovala společností.

3.2 VLASTNOSTI MODERNÍ SPOLEČNOSTI

Při výčtu hlavních vlastností modernity jsem se opírala především o dílo Jana Kellera *Teorie modernizace*.³⁵ Ten se na základě poznatků mnoha sociologů a jejich tezí snaží pojmenovat hlavní činitele, kteří se podíleli na utváření moderní společnosti.

Mezi hlavní znaky této společnosti pak řadí vysokou generalizaci vztahů, proces individualizace, funkční diferenciaci a vysoký stupeň racionalizace. Co si pod těmito pojmy představit a jak si na nich ukázat souvislost s projevy charakteristickými pro instituci otroctví, se pokusím dále přiblížit.

Generalizace vztahů

„Nejzřetelnějšími a nejvýznamnější znaky moderní západní společnosti jsou industrialismus a kapitalistický systém ekonomiky založený na generalizaci.“³⁶ Skutečnost, že je generalizace důležitým aspektem moderní společnosti a je jí prostoupena i v mezilidských vztazích potvrzuje i Jan Keller: „Veškeré společenské vztahy se zobecňují, což znamená, že se stále méně váží na konkrétní lidi a na konkrétní situace.“³⁷ Ze společnosti se pomalu vytrácí intimita, osobní a přátelské vztahy v zaměstnání, které střídá odcizení a odosobnění na pracovních pozicích. Vznikají velké koncerny a společnosti, pro jejichž fungování je potřeba zabezpečit určitý počet pracovníků. Jelikož se obecně zvyšuje kvalifikovanost společnosti, není velkým problémem v případě potřeby nahradit pracovníka za jiného, který bude schopen lépe uspokojit požadavky zaměstnavatele. V továrnách, kde není kvalifikace prioritou, se klade důraz na výkon. Pokud jej pracovník není schopen dosáhnout, přichází na jeho místo jiný – více výkonnější. Obecně je kladen důraz především na vlastnosti, jakými jsou flexibilita, efektivita a přizpůsobivost.

K ochabování vztahů nedochází jen na poli pracovním, ale i v rodině. Z rodiny se pomalu vytrácejí její základní funkce – pocit bezpečí, socializace. Výchova jedinců je vedena především na to, aby uspokojovala potřeby společnosti. Člověk je jakýmsi jejím otrokem. Pokud v ní chce přežít, musí se maximálně adaptovat na její nové požadavky a pracovat s velkým nasazením, aby stačil jejímu tempu.

³⁵ Keller, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.

³⁶ Lužný, Dušan. *Náboženství a moderní společnost: Sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 10.

³⁷ Keller, Jan. *Teorie modernizace*. Cit. d., s. 60.

Proces individualizace

Dle Kellera³⁸ a názorů odborníků je více možností, jak na tento proces pohlížet. Proces individualizace můžeme chápat jako odklon od tradičních hodnot společnosti spolu s jejími omezeními a příklon k omezením novým, které jsou založeny na oslabení funkce rodiny na úkor pracovních povinností a seberealizace. Jedinec je společností manipulován tak, aby došlo k dosažení jejích ekonomických cílů.

Další možností, jak nahlížet na individualizaci, je brát ji jako hrozbu, která nastupuje cestu k rozkladu společnosti a vyhrocení hodnotových a názorových postojů jejích jedinců. Třetí pohled pojímá proces individualizace jako něco, s čím se jedinec musí vyrovnat, neboť je konfrontován s většími tlaky na jeho samostatnost. Každý jedinec se s ní vyrovnává jinak a je tudíž jen v jeho moci, jak ji dovede využít ve svůj prospěch. Pro všechny tyto pohledy je společná teze, že individualismus je důsledkem rozkladu tradiční společnosti a není možné se mu vyhnout. Zároveň je také hrozbou v navazování sociálních vztahů. „V souladu s obecnou tendencí vznikají individualizované existenční formy a situace, které nutí lidi k tomu, aby – s ohledem na vlastní materiální přežití – učinili středem vlastních životních plánů a způsobu života sami sebe. Individualizace v tomto smyslu směřuje k likvidaci každodenních základů myšlení v tradičních kategoriích společností sestávajících z velkých skupin – tedy v kategoriích sociálních tříd, stavů či vrstev.“³⁹ Domnívám se tak, že individualismus vede k oslabování vzájemných vztahů mezi jedinci a tím je činí oddanějšími a poslušnějšími nastavenému systému.

Funkční diferenciac

Je založena na principu, že diferenciac jednotlivých sfér umožňuje společnosti jednat účinněji a pružněji. V důsledku toho se i tyto jednotlivé sféry mohly rozvíjet samostatně bez ohledu a závislosti na sféry další. Důsledkem toho však nastal ve společnosti problém s obecně přijímanými a závaznými pravidly, neboť každá tato sféra, ať již ekonomická či politická, si při rozvíjení sama sebe nastavovala své vlastní specifické hodnoty, které se mohly dostat do střetu s hodnotami jiných sfér společnosti. Tyto společenské sféry byly dále štěpeny na jednotlivá odvětví a stále menší

³⁸ Keller, Jan. *Teorie modernizace*. Cit. d.

³⁹ Beck, Ulrich. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 116.

a specializovanější části, přičemž každá tato část byla řízena vzdělanými odborníky v příslušném odboru. Diferenciace tedy umožnila společnosti další posun, ale zároveň ji vystavila riziku vnitřnímu chaosu, který mohl přerůst až v odcizení jednotlivých sfér a následnému ohrožení pospolitosti společnosti, neboť společnost se díky diferenciaci rozštěpila na mnoho samosprávných částí. Ze vztahů se pomalu vytrácela intimita a byla nahrazována neosobním přístupem, neboť prostřednictvím toho, jak tato diferencovaná společnost vytváří stále nové instituce, tak není v její moci udržet v tomto množství každodenních interakcí bližší osobní vztahy.

Racionalizace

Racionalizace je dalším aspektem, který je považován za jeden z těch, které se značně podílely na utváření moderní společnosti. Díky racionalizaci je systém společnosti utvářen takovým způsobem, aby bylo možné lépe se v něm orientovat a pracovat s ním a tudíž i řídit jeho další vývoj. Značně tedy pomáhá k jasnému a rychlému vytyčení cílů za účelem dosažení co nejlepšího výsledku. Moderní doba prodchnutá racionalizací si snaží neustále klást nové otázky a hledat na ně odpovědi, neustále vznikající soubory reforem napříč různými sférami společnosti jsou toho jen důkazem. I Zygmunt Bauman byl přesvědčen, že racionalita je s moderní společností neoddělitelně spjata. Jako sociolog se zabýval tím, jak racionalita vedla k formování moderní společnosti, ale také zkoumal, jaké problémy do této nové společnosti přinesla: „Racionalita zapojená do služeb jednotlivce je s to rozšířit sféru individuální svobody. Racionalita má však ještě jinou stránku. Uplatní-li se racionální analýza v prostředí individuálního jednání – v organizaci společnosti jako celku - může to znamenat zúžení okruhu individuálních voleb či okleštění škály prostředků, z níž mohou jednotlivci čerpat na cestě za svými cíli. V tomto případě může být účinek právě opačný – omezení osobní svobody.“⁴⁰ S modernitou je neoddělitelně spjata i dělba práce, která je považována oprávněně za produkt racionalizace, neboť je založena na přesně daných technologických postupech a činnostech rozdělených do dílčích skupin s cílem dosažení maximálního možného zisku v co nejkratším čase. V důsledku racionalizace však vznikla společnost, která se skládá z různých systémů, které jsou vedeny racionálními principy řízení a fungování, což vede k nárůstu dehumanizace ve společnosti, neboť myšlení uvnitř ní stojí především

⁴⁰ Zygmunt Bauman a Tim May. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, s. 211.

na takových principech, jakými jsou účel a funkce, které jsou určovány potřebami systému.

Všechny tyto výše uvedené aspekty moderní společnosti podporují odcizování jejích členů a zároveň tím probouzejí jejich pocit osamění a beznaděje pramenícího z vědomí, že je nemožné se z tohoto systému vymanit a že má nad jejími členy neochvějnou moc. Pocit odcizenosti, vykořeněnosti a vztah založený na dominanci je typickým znakem také fenoménu otroctví, což nás přivádí k tomu, že moderní společnost svým směřováním tento fenomén přímo podporuje a podílí se tím na jeho dalším pokračování a zároveň ale je také možné se domnívat, že fenomén otroctví je nedílnou součástí této společnosti, která se tímto způsobem zajišťuje své další fungování.

3.3 OTROCTVÍ V MODERNÍ SPOLEČNOSTI

V předešlé části bylo vysvětleno, jak a za jakých okolností se utvářela moderní společnost a jaké jsou její základní rysy. Tato kapitola si dává za úkol vysvětlit, z jakého důvodu byl v této době podporován a udržován otrokářský systém a jakou měl podobu.

Již bylo řečeno, že na vznik moderní společnosti měla velký vliv průmyslová revoluce, která odstartovala tovární výrobu. Továrny vznikaly ve velkém měřítku v řadě měst a k zabezpečení jejich provozu bylo potřeba zabezpečit dostatečné množství pracovní síly k obsluze strojů. Podmínky, za nichž museli dělníci pracovat, byly nelidské a často za hranicí důstojnosti. V krutých podmínkách nebylo možné vydržet pracovat po dlouhou dobu a udržet výkon a tak k obsluze strojů byly nájímány i ženy a děti. Člověk se stal pouhou levnou lehce nahraditelnou pracovní silou, která byla přímo závislá na svém zaměstnavateli, neboť v té době dělníci nedostávali žádnou podporu v nezaměstnanosti a ani příspěvky v nemoci. Bez zaměstnání tedy člověk neměl žádnou možnost se o sebe postarat.

Daleko horší situace však byla v koloniích na americkém kontinentu. Zde můžeme mluvit o otroctví v pravém smyslu slova tak, jak jej chápeme. Mezi země, které otroctví podporovaly, patřila především Jižní Amerika. „Na přelomu 18. a 19. století žilo na území Spojených států asi 750 000 černochů; téměř devadesát procent z nich na jihu. Asi 60 000 svobodných barevných bylo roztroušeno po celé zemi. Rozmach pěstování bavlny v následujících desetiletích vyvolal značnou poptávku po černošské pracovní síle.“⁴¹ Nicméně získávání nových otroků z Afriky bylo zakázáno a tak byla potřeba najít jiný způsob, jak si dostatečný počet otroků k práci zabezpečit. Jak poznamenává Křížová, rapidně vzrostla cena černých otrokyň v plodném věku. Těm pak byly nabízeny různé úlevy v práci, aby otrokyně nebyla zásadně ohrožena na zdraví a tím se zvýšila možnost, že na svět přivede, co nejvíce nových budoucích otroků. Jelikož práce na bavlníkových plantážích nebyla příliš náročná, byly k práci využívány kromě žen i děti. Ve státech, kde naopak otrokářská práce upadala, rozkvétal prodej otroků.

Otrocí zde byli prodáváni jednotlivě, členové rodiny od sebe byli odtrhávání, docházelo k násilnému oplodňování žen a obchodu s nemluvňaty. Otrok byl pouhou věcí a nepohlíželo se na ni jako na sobě rovnou. Markéta Křížová ve své knize na základě

⁴¹ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 243.

práce Orlanda Pattersona využívá termín *sociální smrt*, kterému se věnuji v následující části.⁴²

OTROCTVÍ JAKO SOCIÁLNÍ SMRT

Tento termín slouží k interpretaci otroctví a vysvětlení její podstaty. Otrok je roven věci, s kterou je možno nakládat dle libosti jejího vlastníka. Nemůže tedy vstoupit do manželství, nechat se pokřtít, uzavírat smlouvy či se hájit u soudu. Nemá ani žádná práva a povinnosti vůči své rodině a je tedy vytržen z jakýchkoliv sociálních vazeb ve svém okolí. Jeho pán nad ním má absolutní moc, může s ním zacházet dle svých potřeb a svého uvážení. „Absolutní moc pána nad otrokem umožňovala pružně využívat jeho pracovní sílu, nutit jej do dlouhých pracovních dnů, nejhorších prací, přesunů z místa na místo. Otroci mohli být využiti v podstatě pro jakýkoliv druh práce.“⁴³

Orlando Patterson viděl v termínu *sociální smrt* označení otroka, který díky své společenské pozici postrádá svou sociální existenci. Otrok se stává odosobněnou entitou, vytrženou ze sociálních vazeb. Můžeme zde opět sledovat jistou podobnost s tendencemi moderní společnosti, pro které je typické odcizení ve vzájemných vztazích a orientace jedince na potřeby společnosti. Důraz na individualizaci způsobuje oslabování v rodinných a sociálních vztazích a jejich funkce je společností bagatelizována a odsouvána do pozadí. Již od mládí se od jedince očekává samostatnost a odpovědnost za svá rozhodnutí. Není to již jen rodina, kdo hraje zásadní roli v začleňování jedince do společnosti. Její funkci postupně přebírají různé společenské instituce. Ty mají za úkol podnítit v jedinci touhu po seberealizaci a zároveň ho vychovávat v duchu hodnot společnosti. Důraz je kladen zejména na výběr povolání a budování kariéry. To samozřejmě vede k tomu, že členové této společnosti se již tolik nesoustředí na budování rodinného života a sociálních vztahů ve svém okolí. Udržování sociálních vztahů je však mezi členy společnosti potlačováno i pod tíhou nezměrného množství povinností. Individualizovaná společnost sestává tedy z řady jedinců, kteří si v ní hledí především svých zájmů. Navíc vysoká míra generalizace ve společenských vztazích vytvořila možnost, že tito jedinci v nich mohou být velmi snadno nahrazeni, což vedlo k nárůstu nejistoty ve společnosti. To vše v jedinci vyvolává pocit osamocení a vnitřního neukotvení. Přitom všem je na jedince vyvíjen společností velký tlak, aby dosahoval

⁴² Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d.

⁴³ Tamtéž, s. 16.

úspěchů v pracovní sféře. Prioritou se stává honba za lukrativním zaměstnáním a dobrým platem, který je v moderní společnosti jednou z věcí určující status jedince. Jedinci, jsou společnosti tlačeni, aby se chovali dle očekávaných a nastavených pravidel. Jejich jednání je konformní, což je společností žádáno, neboť to vylučuje možnost, že by se jedinec a potažmo celá společnost tomuto řádu mohli vzepřít. To samozřejmě zvyšuje i míru lhostejnosti a zároveň snižuje míru solidarity, kterou vůči sobě navzájem projevují její členové. „Jinými slovy ve světě, kde každý jedinec je ponechán vlastnímu osudu, přičemž většina z těchto jedinců si vzájemně slouží jako příčky na žebříku k dalšímu postupu. Osamělý život těchto individuí může být radostný a pravděpodobně je i velmi rušný – ale zcela jistě je také plný riskování a obav. V takovémto světě nezůstává mnoho záchytných bodů, k nimž by zápasící jedinci mohli upínat své naděje na záchranu a na kterých by si mohli vydechnout v případě osobního ztroskotání. Vazby mezi lidmi jsou sice pohodlně uvolněné, ale právě pro tuto volnost jsou také děsivě nespolehlivé, a je obtížné být solidární stejně jako pochopit výhody tohoto postoje a jeho morální přednosti.“⁴⁴ Tyto všechny uvedené skutečnosti činí tedy členy moderní společnosti podobné otrokům. Neboť i u nich můžeme vysledovat jisté znaky, které jsou společné a blízké k charakteristice sociální smrti, a to zejména vytrženost ze sociálních vazeb, pocit vykořenění, nejistá budoucnost a posílení závislosti na společnosti.

Ve své knize Patterson vymezuje 2 modely sociální smrti, které se zakládají na způsobu, jakým byli otroci pro svého pána získáváni. Patterson tyto dva modely nazýval „extrusive and intrusive model“⁴⁵, což můžeme volně přeložit jako vnitřní a vnější model.

O vnějším modelu se hovoří tehdy, pokud byl pro danou společnost nejvíce dominantní způsob získávání otroků ze zahraničí. Otroky byl v tomto pojetí chápán jako stálý nepřítel uvnitř společnosti „domestic enemy.“⁴⁶ Nemohl patřit do společnosti, neboť byl součástí odlišné a nepřátelské rodiny. Byl považován za vetřelce z cizí země a kultury, který nemá žádnou minulost a ani budoucnost. Na druhé straně byl ale dle Pattersona otrok vnímán jako symbol poraženého nepřítele a tím i jako nejvyšší pocta pro společnost.

⁴⁴ Bauman, Zygmunt. *Tekuté časy: Život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008, s. 30.

⁴⁵ Patterson, Orlando. *Slavery and social death: a comparative study*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982.

⁴⁶ Patterson, Orlando. *Slavery and social death: a comparative study*. Cit. d., s. 39.

Ve vnitřním modelu byl otrok vyobrazen jako někdo, kdo stál uvnitř společnosti, ale z nějakého důvodu upadl do otroctví. V důsledku toho byl vyloučen z komunity a nebyl její součástí. Mezi důvody vedoucí k tomuto vyloučení obvykle patřilo nedodržování norem dané společností či nelegální chování. Patterson jako příklady tohoto typu sociální smrti uvádí kulturu Aztéků či Egyptanů.

Bez svého pána, by otrok vyloučený ze společnosti, byl zcela jistě mrtvý. To vedlo k vytvoření a posílení závislosti na otrokáři, který otrokovi zajišťoval základní potřeby, byť i v nedostatečné míře. Patterson však zdůrazňuje, že postavení otroka a jeho role v komunitě, byť je jakkoliv těžká, stále má nějakou hodnotu a otrok není postaven mimo ní: „Navzdory tomu, že otrok nebyl v sociální sféře osobou a existoval pouze v nepodstatném státě sociální smrti, tak nebyl vyvrhelem.“⁴⁷ Jako jeden z hlavních důvodů, proč tomu tak bylo, předkládá Patterson argument, že pokud by byli otroci vyloučeni z komunity, otrokář by nad otrokem pozbyl své dominantní postavení, které mu umožňovalo s otrokem nakládat dle své vůle.

Dle výše popsaného je zřejmé, že otrok byl využíván za účelem zajištění příjmů. Bylo by však neúplné nezmínit i další rovinu vlastnictví otroků. Tou bylo vlastnictví otroků za účelem získání prestiže a demonstrace bohatství pána. Tudíž můžeme říci, že nešlo pouze o ekonomické důvody, ale nezanedbatelnou roli v pokračování otroctví sehrály i důvody osobní, egoistické.

⁴⁷ Patterson, Orlando. *Slavery and social death: a comparative study*. Cit. d., s. 48: Although the slave is socially nonperson and exists in a marginal state of social death, he is not an outcaste.“

PODMÍNKY OVLIVŇUJÍCÍ PROCES ZOTROČENÍ

Nyní bych se ráda zabývala důvody, které Patterson uvádí jako hlavní činitele, které v různých společnostech napříč historií zásadní vliv na proces zotročování budoucích otroků a podmínky ovlivňující kvalitu života otroků. Tuto část zde zařazuji proto, neboť se domnívám, že aby bylo možné pochopit a určit význam otroctví v moderní společnosti, je potřeba si přiblížit způsoby, jakým se otrok dostával do své otrocké pozice a prostředky, kterými ho otrokář v této pozici udržoval.

Jako součást zotročujícího procesu, který odtrhl otroka od pout dosavadní komunity a umožnil mu rychlejší zařazení do nové společnosti, jmenoval Patterson především odloučení a odmítnutí rodiny otroka a jeho příbuzných. Otroky tedy stál ve své nové roli sám a osamocen, zbaven nejužších sociálních pout a nucen spoléhat především sám na sebe. Již zde můžeme vidět návaznost na jeden z trendů nynější moderní společnosti a to orientaci na jedince, která v důsledku toho vede k ochabování jeho sociálních vazeb. Dalším prostředkem sloužícím k lepšímu začlenění otroka do společnosti a zpretrhání jeho pout na minulost, bylo udělení nového jména typického pro kulturu, v které se nacházel. Posledním důležitým nástrojem bylo označení otroka, ať již nějakým symbolem, účesem či kusem oděvu. V procesu zotročení ale docházelo také k popření božstev otroka a jeho dřívějšího způsobu života. I když se dle Pattersona mohly různé nástroje k zotročení napříč kontinenty měnit a doplňovat, jedno měly všechny společné a to skutečnost, že jejich podstatou bylo navodit otrokovi dojem sociální smrti a poté mu přidělit nový status.

Na velkých plantážích však dle něj nebyly tyto nástroje potřebné. Nutné bylo pouze vysvětlit novému otroku to nejdůležitější k tomu, jak přežít v novém prostředí. Patterson zdůrazňuje, že větší začleňování nebylo třeba, neboť otrok pouze představoval pracovní sílu k získání produkce, která je však lehce nahraditelná. Nicméně otrokář potřeboval komunitu, aby mu potvrdila jeho autoritu a umožnila takto absolutně ovládat život otroka. „Ale ani otrok nebyl pouze pasivní entita. Mohl být, v určitých podmínkách, bezmocný, ale vždy měl nějakou volbu. Mohl reagovat psychologicky, hrát otroka, předstírat hloupého, vyčerpaného. Mohl lhát nebo krást. Mohl utéct pryč. Mohl ublížit

nebo zabít ostatní včetně svého pána. Nebo se mohl angažovat v ozbrojeném povstání. Kromě toho všeho mohl zničit majetek svého pána nebo zničit sám sebe.“⁴⁸

Nicméně, jak Patterson konstatuje, jen malá hrstka otroků se k něčemu takovému uchýlila. Většina si vybrala podřídit se svému pánu. Podmínky otroka závisely na tom, k jakému účelu byl najat. Pokud otrok či otrokyně měli sloužit jako milenky a milenci, jejich materiální zabezpečení bylo zpravidla lepší, stejně tak byli vystaveni i mírnějšímu zacházení. Otroci, kteří byli prodáni k práci na plantážích, byli naproti tomu vystaveni tvrdé fyzické námaze, špatnému a násilnému zacházení a těžkým životním podmínkám. Dle Pattersona však v určitých společnostech tato tyranie byla zmírňována značným množstvím autonomie ve volném čase, neboť otrokář se soustředil především na zisk ze sklizně a osobní život otroka stál mimo jeho zájem. Dalším faktorem ovlivňujícím zacházení s otrokem, byl způsob, jakým byl otrok získán. Velký rozdíl byl mezi otrokem, který byl zakoupen v dospělosti a otrokem, který se narodil v domácnosti svého pána. V druhém případě totiž docházelo k budování určitého osobního pouta mezi otrokem a jeho otrokářem, což mělo za následek lepší životní podmínky pro otroka a šanci na lepší zacházení.

Jako další faktor ovlivňující podmínky zotročení Patterson uvádí způsob, jakým byl otrok zotročen. A to z toho důvodu, že tento faktor přímo ovlivňoval způsob, jakým společnost otroka vnímala a jak mu dovolila se účastnit veřejného života. Větší možnosti zapojit se do společenského života měli ti otroci, kteří se otrokem stali na základě porušení zákona či přestupky proti komunitě či na základě dluhu. Jinak společnost přistupovala k otrokům získaným v Africe, jejichž kultura a zvyky byly značně odlišné od těch evropských.

Patterson hovoří o velkém vlivu fyzického zjevu a charakteru na to, jak s otrokem bude ve společnosti zacházeno. Pohledný otrok či otrokyně klidné a mírné povahy měli lepší šanci, že budou najati k jiným účelům, nežli k tvrdé práci na plantážích. Jako poslední ale neméně významné činitele Patterson ještě zmiňuje gender a duševní schopnosti. Ženy byly obecně využívány spíše k práci na polích a plantážích kvůli jejich lepší a rychlejší možnosti začlenění se. Záleželo však také na schopnostech každého otroka. Pokud byl otrok zručný a ovládal práci se stroji či vynikal v jiné oblasti, zlepšovala se jeho šance na lepší životní úroveň.

⁴⁸ Patterson, Orlando. *Slavery and social death: a comparative study*. Cit. d., s. 173.

Kolik těchto vzorců však souvisí s atlantickým otroctvím? Jistě velká většina z nich. Především pak odloučení od rodiny a příbuzných a tím zpretrhání pout mezi nimi, k čemuž docházelo zejména při obchodování s otroky na trhu. A i v tomto otroctví sehrávala roli kultura otroků a její odmítnutí evropskými kolonizátory, což jen zvětšovalo pocit vykořeněnosti Afričanů. Využíváno bylo i kruté označování na kůži jako symbol statusu otroka a vliv sehrával i samotný gender a fyzický zjev. Těžký život černošských otroků byl násoben i krutým zacházením ze strany otrokářů, což vedlo k nárůstu hnutí požadujících zrušení otroctví či zlepšení podmínek zacházení s nimi. Ty pak vyústily a našly svou platnost v zákonech. Život plantážníků to ale zásadně změnit nepomohlo. „Otrokářská loď zmírajících obětí, je na cestě uprostřed oceánu přibírá nový náklad. Nepočtená posádka složená z otrokářů, jejichž konání nečinně přihlíží značné množství cestujících, dusí čtyři miliony lidí pod palubním poklopem, a politici přesto tvrdí, že jediným správným způsobem, jak dospět k osvobození trpících, je „poklidně šířit humánní postoje“, aniž by došlo ke „vzpouře“. Jako by snad humánní postoje někdy nešly ruku v ruce se skutky lidskosti, jako bychom je mohli šířit v podobě pouhého na zakázku zhotoveného zboží a stejně jednoduše, jako když vodou z konve kropíme prach. Co to slyším házet přes palubu? Těla mrtvých, jež došla vysvobození. Tímto způsobem „šíříme“ lidskost a její postoje.“⁴⁹ Tato pasáž pochází z díla Henryho Davida Thoreaua, který se narodil počátkem 19. století ve státě Massachusetts. Na této citaci jsem se snažila znovu ukázat, že otrokářská pracovní síla byla vnímána jako lehce nahraditelná, což je jedna z tendencí v moderní společnosti, kde jsou masy dělníků vnímány podobným způsobem. Zároveň úryvek naprosto dokonale vystihuje postoje americké společnosti směrem k odstranění otroctví, které však nebylo v jejím zájmu. Bylo ovšem nutné reflektovat zvedající se protitrokářské nálady a smýšlení napříč různými vrstvami ve společnosti, které by následně mohly vyústit v jednotlivá ohniska vzpour po celé zemi. Řešením bylo proklamování otroctví do instituce stojící na humanistických myšlenkách a snažící se pomoci. Zbavení otroctví těžké brutality a její zakrytí před veřejností a očima obyvatel, pomohlo, aby jej lidé – alespoň někteří – nadále přijímali jako něco přirozeného, bez čehož společnost a její hospodářství nemůže fungovat. Tyto snahy politiků vedly k mírnému uklidnění situace, ale šlo pouhou otázkou času.

I církve se snažila o christianizaci otroků, což mělo několik důvodů. Přestoupení na křesťanské náboženství mělo pomoci otrokům lépe se začlenit mezi široké

⁴⁹ Henry David, Thoreau. *Občanská neposlušnost a jiné eseje*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2014, s. 86.

obyvatelstvo a pomoci jim zvládat jejich situaci, ale mělo také zajistit přízeň obyvatelstva a akceptování otrocké práce. Můžeme tedy říci, že christianizace nesloužila jen jako pomoc otrokům, ale také jako nástroj k umlčení obyvatelstva, naklonění si ho na svojí stranu a v neposlední řadě jako nástroj, který sloužil k lepší manipulaci nejen s obyvatelstvem, ale i se samotnými otroky. Africké náboženství a pojetí života bylo od evropského křesťanského chápání života značně odlišné. V africkém náboženském systému velkou roli sehrávaly posvátné obřady, během nichž bylo možné se spojit s dušemi předků. Magie a nadpřirozené síly byly hlavními pilíři africké náboženské kultury. Nemůže tedy být překvapením, že vzhledem k výše uvedenému, tato snaha velký úspěch nezaznamenala a černoši si stále snažili udržet svou kulturu, byť postupem času došlo k jejímu oslabování. K tomu docházelo především na malých plantážích, kde byli otroci více konfrontováni s kulturou a rodinným životem svého pána. Pokud otrok dobře sloužil a pracoval, snažil se ho jeho pán udržet a nepřeprodával jej. Vzdálit se z plantáže pána bylo zakázáno a trestáno obzvláště tvrdým způsobem, valná většina otroků se však o útěk ani nepokoušela, neboť měla jistotu v podobě ubytování a obživy.

Obchodování s otroky kromě toho vedlo ke vzniku organizovaných skupin, které se zabývaly výchovou a přepravou otroků především do Ameriky. Kolonizátoři z cizích zemí, kteří se v Africe usídlili, se snažili změnit ráz společnosti podle jim vyhovujících zájmů. Docházelo k drancování přírodních zdrojů a typická byla i brutalita kolonizátorů k domorodému obyvatelstvu, které bylo využíváno na nucené práce. Násilná christianizace domorodého obyvatelstva zde způsobila vykořenění celých skupin ze společnosti a způsobila její destabilizaci

Další významnou změnou oproti 17. století byla možnost pronajímání otroků do továren, do dílen na stavbu železničních tratí či domů. Vlastník otroka si tímto pronajmutím mohl přijít k nemalému zisku. I pro otroka však tato forma práce představovala značné výhody – díky němu mohl přijít k přivýdělku a také se mohl lépe seznámit s místní kulturou, která mu mohla pomoci k lepšímu začlenění se, navíc jim tato forma poskytovala i menší závislost na svém pánu. „Městské či průmyslové otroctví se od plantážního výrazně lišilo. Černoši měli možnost přivydělat si nad rámec částky, kterou za ně zaměstnavatelé odváděli pánům, a vést relativně nezávislý život, získat

alespoň základní vzdělání a informace o fungování bílé společnosti. Stýkali se s chudými bělochy a zbavovali se materiální a psychologické závislosti na svém pánovi.“⁵⁰

Bylo by však bláhové si myslet, že k otrocké práci se využívali pouze černoši. K zotročování v 19. století byli dále využíváni i lidé na okraji společnosti či jinak společností stigmatizováni, cizinci, Indiáni a i Asiaté, zejména pak se tomu dělo hlavně v Brazílii, kde se majitelé plantáží snažili najít další nové zdroje pracovní síly.

K dalšímu masivnímu rozvoji otroctví došlo také na Kubě, kde se za přispění Británie rozmáhaly plantáže s cukrovou třtinou. I tady s otroky bylo zacházeno necitelným způsobem a otrok zde byl považován za pouhý pracovní nástroj sloužící k uspokojení poptávky po luxusním zboží pro evropský trh. Lépe se měli otroci na malých plantážích pěstujících tabák. Nicméně na rozdíl od Ameriky zde měli možnost zlepšit svou životní úroveň tím, že si mohli přijít k vlastnímu přivýdělku a za složení příspěvku svému vlastníku mohli získat určité výhody, které jim umožnily zmenšit svou závislost na pánovi. Ve 20. letech 19. století počet otroků dovážených na Kubu rapidně poklesl a tak bylo potřeba hledat jiné řešení k zabezpečení a udržení pracovní síly. Tím se stal dovoz otroků z Číny.

Brazílie zase zaznamenala v 19. století velký boom v pěstování kávy, dále se pěstovala cukrová třtina, byť už ne v tak velkém měřítku jako kdysi. Dle Křížové byly hlavními důvody vysoká poptávka po tomto zboží v Evropě doprovázená reorganizací mezinárodního obchodu a novými možnostmi plantážního podnikání. Otroci zde měli možnost si na plantážích pěstovat vlastní potraviny k přežití, a jelikož ani práce na kávových plantážích nebyla tolik náročná a měli též možnost si přijít k přivýdělku, otroci se tu téměř nebouřili a žili s pány v určité symbióze. Po vyhlášení nezávislosti, začali do země proudit další dělníci z evropských zemí, kteří si zde slibovali zlepšení finanční situace.

Můžeme říci, že mnoho zemí a společností na otrockou sílu pohlíželo s despektem, pro mnohé komunity otroci představovali cizí vetřelce, kteří by mohli ohrozit či narušit společnost, v jiných zase panoval strach před neznámým. Tento postoj je nejvíce charakteristický pro 15. až 17. století, během 18. a 19. století došlo k mírnému uvolnění napětí obyvatelstva vůči otrokům a zmírnění negativního postoje a otrokáři byli

⁵⁰ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 250.

stále častěji vystavování kritice jak na národní, tak i mezinárodní úrovni.⁵¹ Proti otroctví se snažila bojovat i různá abolicionářská hnutí, avšak i tak není možné říci, že by se situace a život otroků výrazně zlepšil. Otroci byli z komunit evropského obyvatelstva segregováni a možnost začlenit se jim byla odepřena. Stejně tak stigmatizovány byly i děti ze smíšeného vztahu černocho a Evropana. Ty však měly možná daleko horší pozici, neboť zcela nezapadaly ani do jednoho společenského systému. Necítily se být plnohodnotnými členy černošské společnosti a stejně tak se vnímali vzhledem k evropskému obyvatelstvu. Zákony v evropských koloniích jim tuto pozici také neulehčovaly, vztahovala se na ně řada omezení. Otroci byli vystavováni tvrdým pracovním a nelidským podmínkám a jejich pánové je měli zcela ve své moci. Tato situace logicky vyústila v četná povstání ze strany otroků, ale také ze strany evropské společnosti, které se tvrdé zacházení s otroky nelíbilo. V Evropě tak začaly narůstat názory, které otroctví zavrhovaly, ne však kvůli nelidskému zacházení, ale také pro jeho neúčinnost kvůli vysokým výdajům vynaloženým na obživu, výchovu a péči o otroky. Po poklesu poptávky po koloniálním zboží se muselo velké množství plantáží uzavřít, což dávalo možnost otrokům vzít život do vlastních rukou a bojovat o svou svobodu a začlenit se do společnosti, což však bylo velmi náročné a to nejen z nedostatečné znalosti kultury a jazyka, ale také kvůli předsudkům a nesnášenlivosti domorodých obyvatel. Další zlom nastal s příchodem strojů, které byly schopné nahradit práci otroka. Ke konci 19. století začaly země postupně vyhlášovat zákaz dovážení otroků a zákaz otrocké práce, nicméně i tak ve spoustě zemí otrocká práce po několik dalších desetiletí pokračovala dál.

⁵¹ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 190.

3.4 POČÁTKY OSLABOVÁNÍ OTROCTVÍ KONCEM 18. STOLETÍ AŽ KE ZRUŠENÍ OTROCTVÍ V 19. STOLETÍ

Jak již bylo řečeno, ve druhé polovině 18. století se začaly ve společnosti objevovat hlasy kritizující instituci otroctví. Tyto hlasy začaly postupně získávat na síle a vedly ke vzniku různých protitrokařských hnutí kritizující otroctví jako nemorální a neracionální instituci, která by měla být ukončena. „ V posledních dekádách 18. století došlo ale k rychlému a nápadnému zlomu. Prominentní evropští intelektuálové prohlásili, že otroctví odporuje lidské důstojnosti a ‚přirozeným právům‘ člověka – jakéhokoliv člověka, tedy včetně Afričanů.“⁵²

Tyto myšlenky se šířily společností a získávaly na svou stranu čím dál tím větší počet lidí napříč všemi vrstvami. O hlavní příčinu, která dopomohla vnímat otroctví jako něco špatného a nemorálního, co by mělo ze společnosti vymizet a která nastartovala společenskou změnu, panují ve společnosti různé názory. Mezi nejčastější zdůvodnění patří neužitečnost otroctví vzhledem ke stále rostoucím nákladům, zdůrazňován je i vliv osvícenství, další část úvah spatřuje hlavního hybatele v náboženství, neboť jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, křesťanství a potažmo i islám svým způsobem otroctví popíraly. Dle mého názoru roli sehrály všechny tyto faktory, ať již v menší či větší míře. Markéta Křížová si však ve svém díle klade otázku, zdali není možné, že by tato protitrokařská hnutí byla produktem samotného otroctví, neboť dle jejího názoru masivní změny ve společnosti nebyly způsobeny slitováním se nad utrpením otroků.

Konec 18. století tedy přinesl nový vítr v pohledu na instituci otroctví a je logické, že bylo nutno na tuto situaci nějak reagovat. Výsledkem bylo postupné rušení otroctví uvnitř atlantického prostoru. V roce 1761 byl zakázán dovoz otroků do Portugalska. Dle Křížové byly hlavním důvodem ekonomické zájmy a zájem o produktivitu a udržení trhu, přičemž otroci představovali konkurenci domácím obchodníkům, jejich udržení už nebylo tolik atraktivní, neboť byly s nimi spojeny stále se zvyšující náklady. Na tento zákon pak navazovaly mnohé další, které nejdříve otroctví omezovaly, zakazovaly dovážet nové otroky a nakonec zakázaly až samotné otroctví. Velká Británie zrušila otroctví v roce 1833. V roce 1865 se třináctým dodatkem v ústavě Spojených států amerických zrušilo otroctví v Americe. Francie definitivně zamítla otroctví v roce 1848.

⁵² Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 190.

V Brazílii bylo otroctví zrušeno nejpozději a to až v roce 1888. Proces zrušení otroctví byl provázen četnými povstání ze strany otroků a revoltou otrocké populace proti evropskému obyvatelstvu a jejich komunitě. Tato povstání narůstala a v některých zemích vyústila v razantní změny ve společnosti či zásadně napomohla zrychlit proces o protiabolicionářskou společnost. Příkladem může být povstání otroků na Haiti či Jamajce. „Na Haiti slavili ještě po dvou stech letech, v roce 1991, výročí povstání otroků vedené Boukmanem v srpnu 1791, které v roce 1804 vyústilo v první nezávislost mezi kolonizovanými národy.“⁵³ Ke konci 19. století při jednáních mocností na mezinárodních kongresech byla přijata další rozhodnutí a závazky nepodporovat otrokářský systém. Ve státech, kde otroctví nadále přetrvávalo, pak důležitý milník představovalo přijetí do Společnosti národů, kde členství znamenalo odsouzení a ukončení praktikování této instituce.

Jak se však toto rozhodnutí o zrušení otroctví odrazilo na životech otroků a jak se k jejich nové roli stavila společnost? Dostalo se jim přiznání základních práv a možnost na kvalitní život bez zneužívání, týrání a pocitu bezmoci? „Dokud otroctví jako takové zůstávalo v platnosti, byla i dílčí rozhodnutí ve prospěch černochů nedostatečná a také v praxi jen těžko realizovatelná. Nicméně na konci 18. století dokonce i mnozí bojovníci za zlepšení postavení černochů odmítali myšlenku všeobecné emancipace, protože si – v zásadě velmi prozíravě, jak ukázal budoucí vývoj – uvědomovali si obrovské problémy, které by s sebou tato změna přinesla: jednak hospodářské potíže, jednak nesnadnou integraci bývalých otroků do společnosti.“⁵⁴

I přestože se zdálo, že s platností zákonů umožňujících lepší životní podmínky a posléze i svobodu pro otroky, jejich život nabere nový a lepší směr, situace vypadala v reálu odlišně. Po zrušení otroci sice bývalí otroci byli volní, ale neměli žádné majetky, žádnou půdu, žádný kapitál a neměli ani kam jít. Nejhorší byla situace pro otroky, kteří vyrůstali a žili celý život na plantážích a byli odtrženi od komunity evropských obyvatel. Pro ně byla integrace do společnosti nejtěžší a často téměř nemožná. Otroci v této pozici měli málo co nabídnout, šance najít uplatnění pro ně byla mizivá. A velká většina z nich dále zůstávala na plantážích, kde pracovali jako dělníci, neboť ty pro ně představovaly alespoň základní jistotu na přežití. Křížová však zdůrazňuje, že pokud se pomoci otrokům

⁵³ Ferro, Marc. *Dějiny kolonizací: Od dobývání až po nezávislost 13. – 20. století*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 150.

⁵⁴ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 202.

dostalo, nepřicházela z řad společenských institucí a komunity, nýbrž především od „neoficiálních a často neortodoxních protestantských církví.“⁵⁵ Jedna z forem, pomocí bývalým otrokům pak byl například pře prodej půdy, na které si otroci pak byli schopni vypěstovat plodiny k přežití.

Jak již bylo v této kapitole řečeno, průmyslová revoluce vyvolala potřebu nových pracovních sil, které byly přijímány hojně z bývalých otrockých sil. Byť tedy bylo otroctví v řadě zemí po celém světě postupně rušeno, tak se to jen v malé míře projevilo na životní úrovni osvobozených otroků a ti nadále zůstávali vázání na své bývalé otrokáře, kteří pro ně představovali jedinou záruku nějakého bezpečí na přežití v nejisté budoucnosti.

Pokud shrneme výše uvedené, můžeme říci, že atlantické otroctví vzniklo a bylo podporováno především z ekonomických důvodů a v období kolonizace vedlo k přeměně feudální společnosti ve společnost kapitalistickou. Otroctví byla ekonomická instituce největšího zájmu. Byla základem řecké ekonomiky a zapříčinila vznik Římského impéria. „V moderní době dodala cukr do čajových a kávových šálků západní společnosti. Produkovala bavlnu, aby posloužila jako základ pro moderní kapitalismus.“⁵⁶ Velmocí jej v koloniální a postkoloniální době podporovaly a jeho udržení zdůvodňovaly jako aspekt, který je potřebný k zajištění fungující a prosperující společnosti. Otroci byli získáváni mnoha způsoby, nejvíce otroků však bylo dováženo z Afriky. Již od období starověku bylo otroctví považováno za tradiční součást společenského systému a nebylo celoplošně právně zpochybňováno, pokud ano, tak v malém měřítku a pár jedinci a nemělo tak zásadní význam na zpochybnění otroctví jako instituce. Ke zvratu došlo ke konci 18. století. Nicméně i v letech předtím byly přítomny hlasy volající po zrušení otroctví, nicméně bez otroků a tím dostatečného zajištění potřebné pracovní síly, by se ekonomický růst zastavil, což si nikdo nepřál a tak veřejnost měla tendenci vždy alespoň na čas dělat, že násilnosti spojené s otrockou prací nevidí. Koloniální velmocí díky otrocké práci v koloniích měly zajištěné příjmy a odbytiště pro své výrobky. Prestiž zemí byla znásobována počtem jejich kolonií. To samé platilo pro otrokáře. Čím více otroků měl, tím větší prestiže a bohatství se mu dostávalo. Počet plantáží na venkově napříč lety

⁵⁵ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 212.

⁵⁶ Williams, Eric. *Capitalism and Slavery*. THE UNIVERSITY OF NORTH CAROLINA PRESS, 1944, s. 8. : „In modern times it provided the sugar for the tea and the coffee cups of the Western world. It produced the cotton to serve as a base for modern capitalism.“

vzrůstal a s nimi i počet otroků, kterých bylo potřeba jako levných pracovních nástrojů. Ve městech byli otroci najímáni a prodáváni především k práci v továrnách.

Jak je však možné, že zdokonalováním a vývojem techniky, kdy byla ruční práce jak na polích, tak i továrnách postupně nahrazována prací strojů, se otroctví nadále rozvíjelo? Jak si můžeme zdůvodnit, že i přes zákony omezující či přímo zakazující otrockou práci se tato instituce nadále udržela? A proč vzrůstající náklady na péči o otroky a snižující se zisky z dovozu koloniálního zboží nebyly důvodem ke skončení s obchodováním s otroky? Jako řešení se nabízí odpověď, že otroctví nesouviselo čistě s ekonomikou a že svou roli sehrály také jiné aspekty. Jak již bylo řečeno, otroci nebyli pro svého pána jen zdrojem příjmů, ale i prestiže. Otrokář měl nad svými otroky absolutní moc, mohl s nimi naložit dle své vůle, mohl jejich život ukončit, mohl je prodat a mohl je i trestat dle svého uvážení. Pokud otrok efektivně pracoval a pán s ním byl spokojen, mohl mu také poskytnout určité výsady či zmírnit jeho utrpení. Otrok byl tedy zcela závislý na svém pánu. Pro okolí otrokáře byla tato síla nad životem svých nevolníků vnímána jako symbol moci a vedla ke zvýšení autority a prestiže otrokáře ve společnosti. Tato autorita a moc rostla s počtem otroků. Je tedy jasné, že instituce otroctví nemá svůj kořen jen v ekonomických důvodech, ale rovněž se na ní podílejí sociokulturní a psychologické faktory.

Hillaire Belloc⁵⁷ považoval otroctví za důsledek vycházející ze způsobu uspořádání společnosti. Ve svém díle vyzdvihuje roli státu jakožto hlavního udržitele a nositele otrocké práce. Otroci díky státu mají zaručenou svou existenci a nezotročené obyvatelstvo zase své zisky plynoucí právě z otrocké práce. Že právě díky sociální soudržnosti otrokářů je možné udržet a provozovat otrockou práci, se zabýval i Orlando Patterson, který ve svých úvahách navázal na Platóna: „Izolovaný otrokář musí čelit vážným rizikům. Platón, který v této věci věděl, o čem mluví, chytře poukázal na to, že vlastník otroka obklopený svou komunitou se nemá čeho obávat od svých otroků, neboť stát je připraven bránit každého svého občana. Pokud by ale se svou nejbližší rodinou a víc než padesáti otroky byl přemístěn doprostřed pouště, kde mu žádný svobodný muž nemohl přijít na obranu, tak by občan a jeho rodina čelili velkému

⁵⁷ Belloc, Hillaire. *Otrocký stát*. Praha: „Československý kompas“ na Smíchově, 1921.

nebezpečí o svůj život a proto by se snažil si získat přízeň otroků sliby a nabídkami na svobodu.“⁵⁸

Další kapitola se tedy bude soustředit na to, zdali je možné nahlížet na pracovní vztahy jako na otrocké a zároveň se bude zabývat výskytem otroctví v současné době v podobě obchodu s lidmi.

⁵⁸ Patterson, Orlando. *Slavery and social death: a comparative study*. Cit. d., s. 35: „An isolated master faced grave risks. Plato, who knew what he was talking about on this issue, helpfully pointed out that a slave owner within his community had nothing to fear from his slaves because the entire state was ready to defend each individual citizen. But if he and his immediate family with more than fifty slaves were transported to the middle of a desert where no freeman could come to his defense, that citizen would be in great fear for his own life and that of members of his family, and he would try to ingratiate himself with the slaves by making promises and offers of freedom.“

4 SPOLEČNOST 20. A 21. STOLETÍ

Pro společnost 20. století byla charakteristická ekonomika založená na tržních principech, důraz na materiální hodnoty a pokračující technologický rozvoj. Orientace na materiální hodnoty byla důsledkem konzumní společnosti, která je právě jedním ze znaků moderní společnosti. Konzumní společnost je zaměřena na spotřebu. Skrývá v sobě však ještě jednu vlastnost a to tu, že se dostala do role, kdy určuje společenské postavení jedince. Lipovetsky byl názoru, že spotřeba je v této společnosti prvkem, který ovládá a řídí všechny sféry lidského života a má možnost do všech těchto sfér i zasahovat.⁵⁹

Tato skutečnost se samozřejmě i zásadním způsobem odrazila v sociálních vztazích. Konzumní společnost v jedincích nalomila vnímání sebe samého. „Hyperspotřeba narušila strukturu veškerých forem socializace, které byly dříve jedincům oporou.“⁶⁰ Kromě toho vznikaly nové společenské instituce a společnost se musela vyrovnat s problémy, které přinesl proces modernizace. Jedním z nich byla stagnace ekonomiky a kromě toho se ve společnosti čím dál tím více projevovala také sociální nerovnost mezi jednotlivými třídami a obzvláště dělníky a jejich zaměstnavateli. Aby dělníci zlepšili svojí životní situaci, začali se odborově organizovat. Požadovali sociální jistoty, které by jim zabezpečily důstojný život. Hlavním cílem ekonomiky však bylo dosáhnout požadovaného zisku a to za jakoukoliv cenu. To se nepochybně odrazilo, jak v pojmání člověka jako takového, tak i ve vztahu k přírodě, které sloužila jen a pouze jako nevyčerpatelný zdroj surovin k uspokojení poptávky. „Strojová výroba v komerční společnosti v konečném důsledku nezahrnuje nic menšího než transformaci přírodní a lidské substance společnosti ve zboží. Tento závěr, jakkoliv je podivný, je nevyhnutelný; nic jiného by tomuto účelu neposloužilo. Narušení způsobené takovými prostředky musí samozřejmě rozvrátit lidské vztahy a ničivě ohrozit přirozené prostředí člověka.“⁶¹

Život v 1. polovině 20. století byl v Evropě radikálně ovlivněn válkou. Ta byla zapříčiněna upadající ekonomikou a také touhou po větší moci. Válce se podřídily veškeré potřeby společnosti. V Evropě a na americkém kontinentu byl průmysl převeden do válečných kolejí, muži byli povoláváni na frontu a práci na polích a továrnách musely

⁵⁹ Lipovetsky, Gilles. *Hypermoderní doba – Od požitku k úzkosti*. Praha: Prostor, 2013, s. 36.

⁶⁰ Tamtéž, s. 141.

⁶¹ Polanyi, Karl. *Velká transformace*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2006. s. 47.

v drtivých případech zastat ženy a děti. Četná území byla zpustošena válečným tažením a na mnoha územích v Evropě panovala bída a chudoba. Z druhé světové války vyšly jako jasní vítězové Spojené státy americké, které si díky horečnému zbrojení a půjčkám evropským státům přišly k velkému zisku a oživily průmysl.

Pokud se zaměříme na vědu, můžeme říci, že během 20. století bylo dosaženo velkého pokroku ve výzkumu nových (válečných) technologií, rozvoji přírodních věd a prostředků komunikace, jakými byly televize a internet, které se podílely na vytváření a udržování soudržnosti vize moderní společnosti. Kromě toho díky jejich schopnosti předat informaci široké veřejnosti, bylo možné též prostřednictvím nich prosazovat své zájmy. Můžeme mluvit tedy o jakémsi řízení názorů veřejnosti *shora*. Rozvoj masových médií měl ale ještě jeden nezamýšlený důsledek. Tím se stal nárůst apatie jedince vůči svému okolí. „Apatie odpovídá přílišnému množství informací a rychlosti jejich střídání: sotva je nějaká událost zachycena, zapomíná se na ni kvůli jiné, ještě spektakulárnější.“⁶²

Druhá polovina 20. století byla též ve znamení napjatých politických vztahů, nadále se rozvíjely prostředky masové komunikace, které měly zásadní podíl nejen na změny v rodinných vztazích, ale také ve vztazích mezi jednotlivými členy společnosti. Žádoucí byla orientace na jedince a jeho potřeby a povinnosti vůči společnosti.

Dvacátéprvní století přineslo důraz na zájem o jedince a důraz na jeho osobitou individualitu. Jedinec v této společnosti hledá své místo. Jeho život je poháněn snahou být společností přijat a prosadit se. Na rozdíl od tradiční společnosti je však jeho sociální role určována především prostřednictvím trhu. Přílišný důraz na individualismus na jedné straně poskytl četné možnosti jedinci v jeho směřování a naplňování svých cílů, na straně druhé však způsobil nabourání sociálních struktur a narušení instituce rodiny. Typický pro tuto dobu je pokles rozšířených rodin, které nahrazují rodiny nukleární, úpadek instituce manželství a vysoká míra rozvodovosti. „Až na malé skupiny bohatých lidí už dnes manželství příliš nesouvisí s potřebou předávat majetek a status z generace na generaci. S rostoucí nezávislostí žen ztrácí manželství také svou někdejší úlohu nutného ekonomického partnerství.“⁶³ Důraz na individualizaci a generalizace vztahů, typických pro moderní společnost, způsobil oslabení v sociálních vztazích mezi jedinci. Tyto vztahy jsou ve velké míře nahrazovány vztahy nepevnými, zobecněnými a účelově

⁶² Lipovetsky, Gilles. *Éra prázdnoty – Úvahy o současném individualismu*. Praha: Prostor, 2003, s. 56.

⁶³ Giddens, Anthony. *Sociologie*. Cit. d., s. 165.

dočasnými. Neosobní vztahy jsou typické především pro pracovní trh. Žádanými vlastnostmi jsou zde flexibilita, výkonnost, kreativní myšlení, cílevědomost, touha prosadit se a vysoká specializace. Vysoké uplatnění společnost nabízí především v IT a technických oborech. „Oddělit práci od jiných životních aktivit a pořídit ji zákonům trhu znamenalo zničit všechny organické formy existence a nahradit je jiným – atomistickým a individualistickým – typem organizace. Takovému schématu destrukce nejlépe sloužila aplikace principu svobody smlouvy. V praxi to znamenalo likvidaci nesmluvních organizací příbuzenství, sousedství, profese a vyznání, neboť ty si činily nárok na oddanost jedince, čímž omezovaly jeho svobodu.“⁶⁴ Hlavní měrou všeho jsou i nadále materiální hodnoty, od kterých je určován společenský status a místo ve společnosti. V jedincích je probouzena soutěživost k budování kariéry a podhodnocována důležitost rodiny.

Pokud se podíváme na význam instituce otroctví v této době, můžeme konstatovat, že otroctví sice bylo zrušeno již v 19. století, nicméně i tak následující století muselo čelit mnohým důsledkům tohoto dříve legitimního společenského řádu. „Dopad ‚sociální smrti‘ v otroctví přetrvával i po jeho zrušení ve formě rasových předsudků. Práce černochoů zůstala základem hospodářství v mnoha bývalých plantážnických oblastech; ale oni sami se na bohatství, které produkovali, nepodíleli a nepodíleli a dodnes nepodílejí. Část černé Ameriky tak platí – a velmi draze – za otrockou minulost svých předků. Také Afrika stále pociťuje nelehké dědictví obchodu s otroky.“⁶⁵ I nadále tak zůstávají zejména v Spojených státech amerických a Evropě, předsudky vůči černošskému obyvatelstvu, jakožto hlavnímu nositeli otrocké práce a podřadného sociálního statusu. I nadále je možné ve společnosti najít tendence vylučovat černochoy z účasti na veřejném životě. Ve 20. století byla otázka otroctví zejména v politické sféře velmi citlivým tématem. Dle Křížové to bylo dáno „čerstvostí“ situace a mnoha živými vzpomínkami jejich otrokářů a pak také novými objevy a teoriemi z řad sociologie a biologie – především pak Darwinovou teorií přirozeného výběru - a novou migrační vlnou. Velmi kritická byla situace ve Spojených státech, kde se černoši snažili bojovat za svá občanská práva včetně práva na kvalitní vzdělání a účast na politickém životě komunity. V 60. a 70. letech po celých Spojených státech amerických organizovaly hnutí

⁶⁴ Polanyi, Karl. *Velká transformace*. Cit. d., s. 165.

⁶⁵ Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Cit. d., s. 287.

bojující za jejich práva. Ty vyústily v četné demonstrace a donutily vládu se tímto problémem zabývat. V rámci toho poté byly přijaty zákony rušící rasovou segregaci.

S důsledky otrokářského systému se však můžeme setkávat i nyní. Byť byla v řadě zemí zakázaná rasová segregace, tak i přes tuto skutečnost, je myšlení mnohých lidí ovlivněno událostmi z minulosti. Byť se společnost snaží stavět na ideálech rovnosti a tolerance k odlišnosti, tak je očividné, že skutky spáchané v minulosti, si nesou své břímě i do současnosti. Ve většině afrických a arabských zemích, ale též i na Dálném východě a v jižní Asii přetrvávalo mnoho komunit, v jejichž společenském řádu hraje otroctví nezanedbatelnou roli – jmenovat můžeme například Čínu, Súdán, Jemen, Katar, Indii, kde otroctví nadále funguje ve znamení dětské práce, prostituce či nucené práce.

Avšak i jinde na Západě a ve vyspělých evropských státech se můžeme setkat s otroctvím. A to s otroctvím spojeným s kapitalistickým systémem a tržním mechanismem. Kapitalismus můžeme definovat jako ekonomický systém, jehož hlavním účelem je kumulace zisku. Hlavní zájem je soustředěn na trh a na jeho prosperitu. Cílem společnosti je zajistit ty prostředky a nástroje, které jsou žádoucí právě pro trh. Jedinec je společností tlačěn, aby svůj osobní život podřídil kariéře a povinnostem, které z ní vznikají. Za to se společnost nejúspěšnějším jedincům odměňuje vysokým postavením, uznáním a mzdou. Mzda je v kapitalistickém systému ukazatelem sociálního postavení a materiálního zajištění. Pracující je na ní závislý, neboť bez ní by si nemohl zajistit elementární lidské potřeby. „Mezi prací za mzdu a otroctvím je a vždycky byla zvláštní podobnost. Nejen proto, že otroci na karibských třtinových plantážích dodávali výrobky poskytující rychlý zdroj energie prvním placeným dělníkům, ani proto, že většina vědeckých manažerských postupů využívaných v továrnách za průmyslové revoluce má svůj původ právě na těch třtinových plantážích. Je to také proto, že jak vztah mezi pánem a otrokem, tak vztah mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem je ve své podstatě neosobní; ať už jste byli prodáni nebo jste se jednoduše nechali najmout, ve chvíli, kdy peníze změní majitele, nemělo by být důležité, kým jste. Důležité je pouze to, jestli jste schopni porozumět příkazům a dělat, co se vám řekne.“⁶⁶

Jedinec je tedy v moderní společnosti jakýmsi námezdním otrokem, který každý den vstupuje do pracovního vztahu zaměstnanec a zaměstnavatel, aby za tuto svou vykonanou práci obdržel mzdu. Práce se v této společnosti stala atributem, od kterého se

⁶⁶ Graeber, David. *Dluh: prvních 5000 let*. Praha: BizBooks, 2012, s. 276.

odvívá sociální status jedince a kromě toho je práce pojmána jejími členy jako existenční nutnost. Mzda se stala prostředkem k vyjádření individuality jedince a odráží se na ní kvalita jeho života, neboť jen díky práci a mzdě si jedinec může dovést koupit si zájezd do zahraničí, přihlásit se do kurzu malování či vaření, koupit si něco pěkného na sebe. Práce jedinci dovoluje být součástí společenského dění. Bez práce by jedinec byl odsouzen k životu v izolaci a na okraji společnosti. Pracovní morálka je společností vyžadována, ostatně bez ní by společnost nebyla schopna dosahovat svých ekonomických cílů. Jedinci, kteří do tohoto pracovního systému nevstoupí, se pro společnost stávají nadbytečnými a neúčinnými. K podobnému názoru dospěl i Zygmunt Bauman, který se také domníval, že v moderní společnosti je člověk bez práce přiřazován k pouhé přítěži, která nemá, co dalšího by jí mohla nabídnout: „Být bez práce rovná se být postradatelný, odstranitelný, ba možná již odstraněný, a především přiřaditelný a snad už přiřazený k odpadu ‚ekonomického pokroku‘...“⁶⁷ Práce je tedy prostředkem, jakým si moderní společnost zabezpečuje svůj další růst, přičemž pracovníci zde stojí podřadně a závislém postavení vůči svým zaměstnavatelům a vlastně také vůči systému jako trhu takovému. Na základě těchto skutečností můžeme vysledovat určité společné prvky, které jsou typické pro instituci otroctví a pracovní vztahy. Je jím princip vlastnického vztahu, dominance a fenomén moci. Zde tedy vidíme jistou podobnost s institucí otroctví. Následující kapitola se bude snažit tyto teze dále rozvíjet. V první části se pokusím vysvětlit a charakterizovat význam a podobu otroctví vznikajícího na trhu v pracovních vztazích. Druhá část se zaměří na fenomén novodobého otroctví v podobě obchodu s lidmi.

⁶⁷ Bauman, Zygmunt. *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. Cit. d., s. 68.

4.1 TRH PRÁCE – PRACOVNÍ VZTAHY

V minulé kapitole již bylo řečeno, že v jistém smyslu se s otroctvím setkáváme i ve vztahu mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Pokud se podíváme do minulosti, můžeme konstatovat, že otroctví nemělo jen podobu tvrdé práce na plantážích, ale že otrocká práce fungovala také ve městech, velkých podnicích a továrnách. Jak je to možné?

Již jsem zmínila, že průmyslové revoluce zapříčinila vznik a rozmach tovární výroby, pro kterou bylo typické zaměstnávání také žen a dětí. „Tento mohutný prostředek k nahrazení práce a dělníků se takto hned stal prostředkem k rozmnožení počtu námezdních dělníků, tím že podrobil bezprostřední nadvládě kapitálu všechny členy dělnické rodiny bez rozdílu pohlaví a věku.“⁶⁸ Rozvoj západních průmyslových aglomerací tedy vyžadoval čím dál tím větší pracovní sílu. Tu zajišťovala především chudá a střední třída. Podmínky, v kterých museli pracovat, byly doslova otrocké. Dělníci byli nuceni pracovat šest až sedm dní v týdnu a pokud byli nemocní, museli se spoléhat sami na sebe či své blízké, neboť zaměstnavatel a ani stát jim nebyl zpočátku nucen vyplácet adekvátní náhrady a výlohy na léčení. „Na počátku industrializace museli dělníci dříť až 16 hodin denně, často sedm dnů v týdnu. Bezpečnost práce, ochrana zdraví nebo ochrana před výpovědí neexistovaly. Když dělník onemocněl, dokonce když se při práci zranil a pak chyběl, neexistovalo pro něj nějaké vyplácení mzdy. Mzdy byly zpravidla tak nízké, že musely v továrnách pracovat ženy a děti, aby rodiny mohly zaplatit střechu nad hlavou, nejnnutnější oblečení a jídlo. Dokonce chlapci a dívky ve věku šesti let museli zvládat pracovní penzum jen o málo menší, než měli dospělí. Byly to poměry nepopsatelně bědné, ale byly konformní se zákony a trhem.“⁶⁹

Byť se otroctví a práce za mzdu liší v tom, že za práci dělníkovi náležela zasloužená odměna a práce byla dobrovolná a nebylo zde přítomno fyzické násilí, můžeme zde také vidět jasnou podobnost mezi oběma fenomény. Hlavní z nich je vztah dominance a princip vlastnictví, který figuruje, jak ve vztahu otroka a otrokáře, tak i mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Druhým společným rysem je práce, která zde znovu v obou vztazích slouží jako hlavní prostředek k přežití jedince a třetím společným rysem jsou špatné pracovní podmínky. Zaměstnavatel totiž vědom si lehké nahraditelnosti svého

⁶⁸ Marx Karel, *Kapitál I.* Praha: Vydavatelství Ústředního výboru, 1954, s. 421.

⁶⁹ Marx, Reinhard. *Kapitál – Plaidoyer pro člověka.* Academia. Praha 2013, s. 62.

zaměstnanec, nebyl nucen vytvářet mu důstojné podmínky k práci a na dělníkovi se snažil maximalizovat svůj zisk. „I když se uznávalo, že existuje obvyklá úroveň, pod níž nemůže klesnout mzda žádného dělníka, toto omezení se mělo za efektivní pouze v tom případě, že dělníkovi nezbývala jiná volba než mezi tím zůstat bez jídla, nebo nabídnout svou práci na trhu za tolik, kolik mu vynese. To mimochodem vysvětluje jinak nevysvětlitelné opomenutí klasických ekonomů, totiž proč se schopnost vytvářet fungující trh práce přisuzovala pouze trestu v podobě vyhladovění, a ne též lákadlu v podobě vysokých mezd.“⁷⁰ Námezdní pracující tedy sice vstupuje na trh svobodně a dobrovolně, což je něco, čím se liší od otroka, neboť ten na trh vstupoval již se svým sociálním statutem jako nesvobodný, nicméně poté, co tento námezdní pracující vstoupí do pracovního vztahu za předem dohodnutou mzdu, tak jejím prostřednictvím umožňuje svému zaměstnavateli, aby se stal součástí jeho majetku. Trh zde tedy vystupuje jako instituce, která má zajistit kontakt mezi námezdním pracujícím a kapitalistou, přičemž kontakt mezi nimi je ve značně neosobní a v zobecněné rovině. Trh je tedy v kapitalistické ekonomice místem, kde dochází ke směně statků a služeb. Místem, kde pracující nabízí svou práci za určitou cenu a kde zaměstnavatel je za ní ochoten poskytnout určitou mzdu. Karl Polanyi definuje tržní ekonomiku takto: „Tržní ekonomika v sobě zahrnuje samoregulující se systém trhů; řečeno trochu odborněji, je to ekonomika řídicí se tržními cenami a ničím jiným než tržními cenami.“⁷¹ A dodává k tomu: „Tržní ekonomika je ekonomický systém kontrolovaný, regulovaný a orientovaný jen sám sebou. Tento seberegulující mechanismus zavádí řád do výroby a distribuce zboží. Ekonomika tohoto typu je odvozena z očekávání, že lidé se chovají takovým způsobem, aby dosáhli maximálního peněžního zisku. Předpokládá trhy, na nichž se nabídka zboží (včetně služeb) dosažitelného za určitou cenu bude rovnat poptávce při této ceně. Předpokládá peníze, které v rukou svých vlastníků fungují jako kupní síla. Výrobu pak budou kontrolovat ceny, protože na nich závisí zisk těch, kdo řídí výrobu. Rovněž distribuce zboží bude záviset na cenách, neboť ceny se proměňují v příjmy a pomocí těchto příjmů je zboží produkováno a distribuováno mezi členy společnosti. Za těchto předpokladů zajišťují řád v produkci a distribuci zboží jen samotné ceny.“⁷² Tržní ekonomika tedy dala vzniknout masové konzumní společnosti, jejímž základem je souboj cen, který probíhá uvnitř ní a orientace na spotřebu. Již tedy víme, že tržní ekonomika a masová spotřeba

⁷⁰ Polanyi, Karl. *Velká transformace*. Cit. d., s. 166.

⁷¹ Tamtéž, s. 48.

⁷² Tamtéž, s. 72.

na sebe vzájemně navazují. Na rozvoj této masové konzumní společnosti měly zásadní vliv nové Fordovy a Taylorovy metody výroby: „Masová konzumní společnost se mohla rozvinout jedině díky obecnému rozšíření Taylorova a Fordova modelu organizace výroby, které umožnilo jak výjimečný nárůst produktivity práce, tak růst mezd: v rozmezí let 1950-1973 narůstala produktivita práce ve dvanácti západoevropských zemích průměrným tempem 4,7% ročně. Hlavní hesla průmyslové organizace nyní zní: specializace, standardizace, opakovatelnost a zvýšení objemu produkce. Díky automatizaci a výrobním linkám nyní lze dodávat standardizované výrobky v ohromných kvantech.“⁷³ Na čem byly založené tyto dva modely organizace výroby, se pokusím vysvětlit na teorii Fredericka Wilsona Taylora.

Taylor se narodil v roce 1856 a pocházel z dobře zajištěné rodiny. Jeho otec byl právník vystudovaný v Princetonu. Taylor se díky své rodině mohl tedy vzdělávat na prestižních školách a cestovat po světě. Poté, co ze zdravotních důvodů musel opustit od studií na Harvardu, se začal orientovat na strojní průmysl. Nejdříve pracoval jako modelář a strojník, po několika letech se mu díky zkušenostem podařilo povýšit až na strojního inženýra, v této funkci pak pracoval po velkou část svého života. V tomto odvětví se proslavil především svými inovativními metodami řízení podniku, ke kterým dospěl díky svým zkušenostem v průmyslových závodech, sledováním výrobního procesu a jeho jednotlivých částí a také sledováním činností jednotlivých pracovníků závodu. Jeho cílem bylo zajistit podniku, co největší prosperitu založenou na lepší organizaci pracovního procesu a zabezpečení jeho dílčích částí včetně reorganizace dělnické práce a zvýšení její kvalifikace. Nelze však říci, že se Taylor soustředil pouze na zvýšení efektivnosti podniků, stejně tak se zajímal o pracovní podmínky jejich zaměstnanců a snažil se dosáhnout kooperace mezi zaměstnancem a jeho zaměstnavatelem, tak aby tato nová reorganizace výrobního procesu mohla zajistit vyšší obrát podnikatelům na jedné straně a vyšší mzdy a lepší pracovní podmínky dělníkům na straně druhé. Jeho metodami řízení se poté inspirovali majitelé továren v dalších zemích včetně Německa, Francie či Sovětského svazu.

Nové metody řízení podniku byly, jak poznamenává Špaček,⁷⁴ nejhůře přijímány mezi dělníky, kteří se báli, že díky nově zavedeným inovacím budou pouze přinuceni pracovat s větším nasazením a za přísnějších podmínek. Stejně tak dle Špačka na něj

⁷³ Lipovetsky, Gilles. *Paradoxní štěstí*. Praha: Prostor. Praha, 2007, s. 36

⁷⁴ Špaček, Stan. *Kdo je F. W. Taylor?* Praha: Orbis, 1947.

s nedůvěrou pohlíželi sami podnikatelé, kteří se obávali, že hlavním cílem Taylora je mít podnikatele pod větší finanční kontrolou. Navíc Špaček podotýká, že je potřeba rozlišovat pracovní tempo zaměstnance a dělníka v 1. pol. 20. století od tempa tehdejších dělníků a zaměstnanců, neboť první dělníci si ve snaze udržet práci snažili pracovat pomalu, aby si zajistili práci na maximální možnou dobu. „V dílnách mezi zaměstnanci panoval názor, že čím méně se udělá, tím lépe pro dělníka. Nedokončená práce byla vždy zárukou dalšího výdělků. S prací pospíchat znamenalo zvyšovat nebezpečí, že ho továrna nebude potřebovat a propustí. Zaměstnavatelé byli přesvědčeni, že jediným měřítkem pro pracovní výkon je počet pracovních hodin a Taylorův názor, že by se dalo dosáhnout větších výkonů při zkrácení pracovní doby – zdál se jim tak nesmyslný, že se k němu – někteří s posměchem, jiní s nenávistí – obraceli zády.“⁷⁵ To se však díky Taylorovi rapidně změnilo, neboť od této doby dělníci měli jasně řízenou náplň práce s požadovanými výstupy, které bylo nutno v časové jednotce splnit.

Mezi první změny, které přinesl Taylorův model nového řízení výroby, uvádí Špaček vytvoření oddělení pro plánování výroby, které mělo racionalizovat celý výrobní proces a vyvarovat se zbytečných ztrát. Dále bylo vytvořeno oddělení, které se zabývalo přípravou výroby. Do čela obou oddělení byli dosazeni mistři, kteří byli za celý úsek odpovědní. Tímto krokem sledoval Taylor zajištění kvalifikovaných pracovníků na pozicích, které jsou zásadní pro uskutečnění efektivní výroby. Dělníci měli být nově rozděleni podle typu práce a podle svých schopností a měla být zajištěna součinnost mezi dělníkem a jednotlivými aparáty vedení. Tento systém se brzy osvědčil a inspirovala se jím celá řada podniků ve Spojených státech amerických. Přinesly však tyto změny zlepšení pracovních podmínek a postavení dělníků a zaměstnanců továren? Je potřeba si také klást otázku, zda nezamýšleně díky těmto opatřením nedošlo k potlačení individuality dělníka.

Taylor se nadále snažil zdokonalit svou teorii řízení a pracoval s různými fyzikálními veličinami, které by mohly mít vliv na efektivitu práce dělníka. Soustředil se na velikost a vhodnost nástrojů, na čas vynaložený na práci, na pohyby, jakými jsou jednotlivé úkony prováděny, ale také na to, jak se tyto úkony projevují na psychické a fyzické stránce dělníka a tím se mu podařilo vytvořit podrobnou dělbu práce. Veškerá tato opatření měla vést k tomu, že dělník byl díky správné koordinaci pohybů,

⁷⁵ Špaček, Stan. *Kdo je F.W. Taylor?* Cit. d., s. 9.

optimálnímu pracovnímu prostředí a za kompetentního vedení a řízení schopný splnit tuto potřebnou vypočítanou normu. Čas a pevně stanovená pravidla a řád se staly hlavním pilířem tohoto racionálně orientovaného systému.

„Fordismus představuje další zdokonalení Taylorových principů vědeckého řízení: systém hromadné výroby spojené s rozvojem trhů pro hromadnou spotřebu. Fordova první továrna v Highland Parku ve státě Michigan (1908) vyráběla pouze jediný výrobek, Ford model T. To mu umožnilo zavedení specializované techniky sloužící ke zvýšení rychlosti, přesnosti a jednoduchosti výkonů. Jednu z Fordových nejdůležitějších inovací představovalo zavedení pásové výroby, k čemuž mu prý poskytla inspiraci chicagská jatka. Každý Fordův dělník měl u pásu provádět jediný úkon.“⁷⁶

Díky Taylorově metodě řízení a Fordově vynálezu pásové výroby sice došlo k úspoře času a zbytečných nákladů, nicméně pro dělníky to znamenalo každodenní rutinu v jejich zaměstnání. Dle mého názoru se tyto modely zcela zásadně podílely na proměně v nahlížení společnosti na pracovní sílu. Tato nová reorganizace výroby totiž přeměnila dělníky na více či méně dobře seřízené stroje s přesně danými instrukcemi, které je třeba maximálně a důsledně následovat. To mimo jiné vedlo k dalšímu potlačení individuality jednotlivých dělníků, kterou nově nahradily další směrnice a normy. Nabízí se zde otázka, zdali díky tomuto novému procesu výroby a dělby práce neztratili dělníci svou autonomii. Já se domnívám, že ano a dokonce si dovoluji tvrdit, že zde dokonce můžeme mluvit o fenoménu sociální smrti. Protože tento proces a reorganizace výroby přinesl mnoho omezení v samostatném konání jednotlivce. Pokud si totiž shrneme výše uvedené, můžeme konstatovat, že dělba práce, která přišla s Taylorem a rozložení výrobního procesu na přesně stanovené dílčí operace vedly k zautomatizování všech činností dělníků. Jejich postupy práce byly přesně stanovené a předepsané normou. Každý den měli vykonávat stejnou činnost v přísně stanoveném čase a dle stejného postupu. V důsledku toho vymizela z jednání dělníka jakákoliv autonomie, dělník pozbyl možnost vlastního rozhodování a konání. Tyto důsledky pak byly umocněny s příchodem pásové výroby. Dělník se stal se jakýmsi živým pracovním nástrojem vykonávajícím stále stejnou stereotypní práci, která od jedince nevyžadovala vlastní uvažování.

Proti kapitalismu a nuznému postavení dělníků ostře vystupoval Karel Marx. Kritizoval kapitalistickou, zbožní společnost za její povrchnost, orientaci na materiální

⁷⁶ Giddens, Anthony. *Sociologie*. Cit. d., s. 311.

hodnoty a zotročování dělnické třídy. Dělníka přirovnával ke zboží, které je vlastněno buržoazií a podle toho je s ním také zacházeno, přičemž jeho hodnota se odvíjí od situace na trhu.

Je možné tedy dělníka považovat za majetek svého pána – kapitalistického zaměstnavatele, který mu poskytnutím práce a prostřednictvím mzdy umožňuje zajistit si základní potřeby. Tento „otrokářský“ vztah mezi nimi tedy vyvěrá ze vztahu ekonomické závislosti, v němž je dělník v područí svého zaměstnavatele, který v dělníkovi vidí prostředek k dosažení požadovaného ekonomického výsledku. V případě, že dělník nemá již pro svého zaměstnavatele užitek, stává se pro něj bezcenným. Zaměstnavatel nemá ke svému zaměstnanci zpravidla žádné osobní vztahy. Čím větší je podnik, v kterém je dělník zaměstnán, tím větší odcizenost a anonymita je mezi oběma stranami. Důvod proto je celkem pochopitelný. Pro vlastníka velké továrny či podniku není možné si pamatovat všechny své zaměstnance, natož si k nim vytvořit nějaký užší vztah. Jeho hlavním zájmem je zajistit chod a prosperitu svého podniku. Stejně tak uvažuje, pokud se má rozhodnout, jakými prostředky toho bude dosaženo. Anonymita, o které jsem již hovořila a která je v těchto vztazích velmi častá, dovoluje kapitalistickému zaměstnavateli pohlížet na svého zaměstnance a jeho práci s nezastřeným racionálním a objektivním úsudkem, který je však doprovázen absencí sociálního citění a empatie, což je jeden z důsledků nárůstu požadovaného individualismu, který je typický právě pro moderní kapitalistickou společnost.

Jedním ze způsobů, jak se kompenzovala tvrdá dřina dělníků, špatné pracovní podmínky a větší požadavky na výkonnost zaměstnavatele na své zaměstnance bylo zvýšení jejich mzdy jako kompenzace za vyšší nároky. Nicméně nelze říci, že toto fungovalo vždy a všude. Ve skutečnosti se zaměstnavatelé snažili své náklady snížit co možná nejméně, neboť jen tak mohlo být dosaženo maximalizace jejich zisků. Marx v tomto viděl problém a tak se zabýval důvody v podhodnocování pracovní síly společností, kterou definuje jako „souhrn fyzických a duševních schopností, jimiž disponuje organismus, živá osobnost člověka, a které člověk uvádí v činnost, kdykoli vyrábí nějaké užité hodnoty.“⁷⁷

Podle Marxe by zcela logicky měla hodnota pracovní síly odpovídat potřebným nákladům na zajištění životních potřeb. „Vlastník pracovní síly, který dnes pracoval, musí

⁷⁷ Marx Karel, *Kapitál I.* Cit. d., s. 186.

mít možnost opakovat týž proces zítra za týchž podmínek síly a zdraví. Suma životních prostředků musí tedy stačit k tomu, aby udržely pracující individuum jako takové při normální životní síle.“⁷⁸

Pokud by dělníkovi byly zajištěny kvalitní pracovní podmínky a mzda, která by pokryla veškeré jeho náklady a zajistila mu důstojný život, pokud by zaměstnavatel pohlížel na dělníka jako na osobitého jedince, pak by bylo nepatřičné hovořit o jejich pracovním vztahu jako o otrokářském a založeném na vztahu ekonomické závislosti. Bohužel ve skutečnosti se zaměstnavatelé a potažmo společnost jako celek orientovala na hospodářský rozvoj a ekonomický růst, který nebral výše uvedené body jako své priority. Tím ze svých zaměstnanců činil otroky závislé na kapitalistickém systému, trhu a jeho základních hodnotách. Přičemž vymanit se z tohoto koloběhu bylo téměř nemožné, neboť dělník žijící ve městě neměl příliš možností, jak by se o sebe a svou rodinu bez práce zvládl postarat. Mzda představovala jediný a hlavní příjem k zajištění všeho potřebného pro život. Lépe na tom v této situaci byli lidé na venkově: majitelé pozemků a polí, jelikož mohli využít toho, co si vypěstovali a tím byli daleko více soběstačnější než lidé ve městě. Nicméně i zemědělci se museli vypořádat s následky kapitalistického trhu. Dle Ellen M. Woodové totiž v důsledku kapitalistického systému došlo k vyvlastnění majetku zemědělců jakožto majitelů a vlastníků jejich produkce. „Protože přímí producenti nemají v plně rozvinutém kapitalismu žádné vlastnictví, a protože jediným způsobem, jakým si mohou zjednat přístup k produkčním prostředkům, k potřebám své vlastní reprodukce, a dokonce i k prostředkům své vlastní práce, je prodej vlastní pracovní síly za mzdu, kapitalisté si mohou přivlastňovat jejich nadpráci bez přímého donucování.“⁷⁹ Tento vztah mezi nimi zprostředkoval trh. Trh byl místo, kde se střetávala konkurence a zároveň místem, kde se určovaly podmínky obchodu. Zvýhodnění na něm byli ti, kteří byli konkurenceschopní a kteří dle Woodové dovedli zvýšit svou produktivitu, těm se otevírala cesta k další půdě. Ti, kteří byli méně produktivní, naopak o půdu přicházeli. Tento model přerozdělování půdy je typický pro anglickou společnost, v které, jak Woodsová uvádí, byla půda spravována nájemci, kteří se kromě tlaku ze strany svých pozemkových pánů, museli nově ještě vypořádat s nástrahami trhu. „Tržní imperativy určitě urychlily polarizaci anglické venkovské společnosti na velké pozemkové vlastníky a stále se zvětšující nemajetnou masu.

⁷⁸ Marx Karel, *Kapitál I.* Cit. d., s. 190.

⁷⁹ Wood, Ellen Meiksins. *Původ kapitalismu: delší pohled.* Praha: Svoboda Servis, 2011, s. 83.

Výsledkem byla slavná trojice pozemkového vlastníka, kapitalistického nájemce a námezdního dělníka, přičemž s růstem námezdní práce se také zvyšovaly tlaky na zvyšování produktivity práce. Tento proces vytvořil na jedné straně vysoce produktivní zemědělství schopné uživit početné obyvatelstvo, které se nezabývalo zemědělskou produkcí, na druhé straně ale také vzrůstající nemajetnou masu, která tvořila jak námezdní pracovní sílu, tak domácí trh pro levné spotřební zboží – typ trhu, který neměl historický precedent.“⁸⁰

V masivním nárůstu produktivity práce a obecně v práci, což byl hlavní hybatel kapitalistického trhu, se skrývalo však další nebezpečí. Marx zde viděl velké riziko, které souviselo s úpadkem sociálním vazeb a především pak s úpadkem instituce rodiny. „Nucená práce pro kapitalistu zabrala nejen dobu dětských her, ale i dobu svobodné práce v domácím kruhu, v rámci starých obyčejů pro potřeby rodiny samé.“⁸¹ Dělník tedy nejen, že neměl jinou možnost, než nastoupit do práce z čistě ekonomických a existenčních důvodů, ale měl jí také podřídit celý svůj život. To mělo za následek úpadek důležitosti existence rodinného života, neboť dělník trávil většinu svého života v práci, a pokud chtěl svojí materiální situaci zlepšit, musel jí obětovat ještě více času. Práce se stala hlavním hybatelem a ukazatelem kvalitního života, dělník byl své práci oddán. Jak poznamenává Keller vycházející z práce francouzského sociologa Jeana - Pierra Le Goffa,⁸² oddanost byla jedním z nástrojů k zajištění vyššího pracovního výkonu: „Právě naprostá oddanost vystupuje jako zvlášť oceňovaná forma výkonu. Obětovat se v zájmu a pro dobro silnějšího se stává nejvyšší ctností slabšího. Kontrakt mezi firmou a jejími zaměstnanci tak získává podobu, která silně připomíná prastarý akt infeudace. Jeho smyslem bylo dobrovolně se oddat v nerovném vztahu ke svému pánovi.“⁸³ Trh a potažmo společnost vytváří podmínky, vedoucí jedince k závislosti na tomto systému a současně se snaží tyto myšlenky začlenit již do výchovy každého z nich. Společnost se tedy sama pro sebe snaží zajistit nástroje potřebné ke svému dalšímu růstu. Kapitalistický systém potřebuje tyto nástroje, neboť bez nich by nebyl schopný další existence. Hlavním úkolem těchto nástrojů je zabezpečit, že těchto ekonomických cílů bude dosaženo. Aby jich bylo dosaženo optimálně, je nutné nějakým způsobem tyto

⁸⁰ Wood, Ellen Meiksins. *Původ kapitalismu: delší pohled*. Cit. d., s. 86.

⁸¹ Marx Karel, *Kapitál I*. Cit. d., s. 421.

⁸² Le Goff ve svém díle *Něžná barbarství - Slepá modernizace podniků a školy* rozpracoval termín „něžné barbarství“, což je označení pro způsoby společnosti, kterými se snaží již od útlého věku ovlivňovat své občany ke správnému naplňování potřeb firem.

⁸³ Keller, Jan. *Teorie modernizace*. Cit. d., s. 109.

nástroje stále stimulovat k výkonu. Je možné, že dnešní společnost vytváří otroky závislé na společnosti prostřednictvím mzdy? Domnívám se, že ano, neboť určitou řečnickou otázkou je: mohl by si jednotlivec v dnešní společnosti poradit bez příjmu? Jak by zaplatil své výdaje včetně nákladů na bydlení, stravu, lékařské ošetření? Tím nám zde vzniká jakási otrocká závislost mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Zaměstnanec potřebuje svého zaměstnavatele z existenčních důvodů a zaměstnavatel zase naopak svého zaměstnance z důvodů ekonomických. Jednotlivec je zde postaven na úroveň nástroje. Nástroje, který je nahraditelný a lehce zástupný. Nejsou toto faktory, které se přímo zapříčiňují ve ztrátě individuality jedince a jeho jedinečné osobitosti? Odpovědí nám budiž citace Zygmunta Baumana: „Lidé nazíraní jako čísla se mění v objekty, ztrácejí svou individualitu a přicházejí o svou zvláštní existenci nositelů lidských práv a mravních závazků. Jediné, na čem pak záleží, je kategorie, do níž byli oficiálně zařazeni. Sama klasifikace se zaměřuje na ty vybrané společné atributy jednotlivců, o které má organizace zájem. Zároveň umožňuje přehlížet všechny ostatní vlastnosti člověka, tedy právě ty charakteristiky, které ho utvářejí jako morální subjekt a jedinečnou a nenahraditelnou lidskou bytost.“⁸⁴

⁸⁴ Zygmunt Bauman a Tim May. *Myslet sociologicky – netradiční uvedení do sociologie*. Cit. d., s. 94.

4.2 NOVODOBÉ OTROCTVÍ

Má práce by nebyla úplná, pokud bych se v ní alespoň částečně nedotkla problematiky novodobého otroctví ve světě. Pokud totiž chceme určit význam otroctví v moderní společnosti, je potřeba se podívat na tuto instituci co možná nejkompaktněji. Již jsem zmínila souvislost mezi otroctvím a pracovními vztahy, které se podílí na zajištění a vytváření „otroků podobných zaměstnancům“. Nicméně otroctví se neomezuje pouze na pracovní vztahy.

Již v předchozím století bylo otroctví zakázáno a společnostmi po celém světě odsouzeno a jeho výskyt v dnešní době je právně postižitelný, nicméně ani to nezabránilo tomu, aby se v některých zemích nadále ilegálně neobjevovalo. „Obchodování s lidmi, které také můžeme nazvat novodobým otroctvím, je celosvětově rozšířený fenomén. Jeho výskyt podporují především nerovnováha mezinárodních ekonomických vztahů, chudoba, tolerance k porušování lidských práv a politická nestabilita v zemích původu, nedostatečná informovanost veřejnosti i obětí a nedostatečné právní vědomí, posunutý systém hodnot ve společnosti, přílišná orientace na principy tržního chování a mýtus lehkého a pokojného života v bohatších zemích, vysoká poptávka po levném, prodejném sexu a po levné pracovní síle v cílových zemích a často i nejrůznější formy genderové či rasové diskriminace.“⁸⁵ Často se také novodobé otroctví objevuje v regionech postižených válkou či hladomorem a v zemích zasažených přírodní katastrofou. Dalším signifikantním ukazatelem je i míra korupce v zemi. Lidé, kteří nejčastěji upadají do otroctví, jsou zpravidla ti, kteří pocházejí ze sociálně slabého prostředí či z marginalizované skupiny nebo menšiny a nemající či mají pouze základní vzdělání a finanční prostředky. Z výroční zprávy organizace Walk Free Foundation,⁸⁶ která se zabývá tvorbou globálního indexu otroctví, se v roce 2016 přiblížil počet lidí, kteří žijí v novodobém otroctví k 45,8 miliónům, z 7,4 miliard lidí žijících ze Zemi, což činí 0,62 % populace. Mezi země, které mají největší podíl na provozování novodobého otroctví patří dle zprávy zejména Indie, Čína, Pákistán, Bangladéš a Uzbekistán, Severní Korea, Indonésie, Demokratická republika Kongo a Nigérie.

⁸⁵ Obchod s lidmi: Popis situace v obchodu s lidmi. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. Praha, 2017 [vid. 2017-07-06]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-popis-situace-v-obchodu-s-lidmi-979350.aspx>

⁸⁶ The global slavery index 2016. *Walk Free Foundation* [online]. Western Australia, 2017 [vid. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://downloads.globalslaveryindex.org/GSI-2016-Full-Report-1498388801.pdf>

V těchto zemích je míra výskytu otroctví a obyvatel žijící v otrockých podmínkách nejvyšší. Mezi země, v kterých se otroctví vyskytuje, patří Irák, Afganistán, Somálsko, Kambodža a další. Z výše uvedeného je zřejmé, že se jedná o poměrně rozsáhlý problém. Podle výše zmiňované organizace pojem moderní otroctví zahrnuje „situace vykořisťování, kdy osoba kvůli výhrůzkám, násilí, donucení, zneužití moci a podvodu a za použití zacházení podobného jako na zvířecí farmě, nemůže odmítnout nebo odejít.“⁸⁷ Mezi formy moderní otroctví je možné zařadit:

- a) Nucenou práci, kterou musejí lidé dělat proti své vůli či pod hrozbou trestu či výhrůžek.
- b) Dluhové otroctví – nejrozšířenější forma otroctví založená na tom, že si lidé půjčí peníze, ale protože je nejsou schopni vrátit, musejí si svůj dluh odpracovat.
- c) Obchod s lidmi, pro který je typické získávání a ukrývání lidí za účelem zneužívání a vykořisťování.
- d) Dědičné otroctví – v tomto pojetí otroctví se lidé dostávají do otroctví již svým narozením, neboť jejich předek měl též otrocký status.
- e) Dětské otroctví – často zaměňováno za dětskou práci, tato forma otroctví může mít formu obchodu s dětmi, dětských vojáků, sňatku s dítětem či domácího otroctví páchaného na dítěti.
- f) Vynucené sňatky - i sem mohou spadat dětské sňatky, ale kromě jiného se tato forma otroctví vztahuje na osoby, které byly donuceny uzavřít sňatek proti své vůli.⁸⁸

Všechny zde jmenované formy otroctví jsou popřením svobody člověka a činí ho bezbranným. Ve všech druzích otroctví je jedinec zbavován svých práv a je odkázán na svého vykořisťovatele, který má nad ním veškerou moc.

Jelikož je problematika tohoto fenoménu natolik rozsáhlá, že není možné se všem formám otroctví věnovat detailně a jednotlivě a ani to není hlavní cílem práce, pokusím se alespoň na pár příkladech ukázat, proč se v dnešní době vyskytuje otroctví v této formě. Cílem této kapitoly přitom není vyjmenovat všechny příčiny existence novodobého

⁸⁷ The global slavery index 2016. *Walk Free Foundation* [online]. Western Australia, 2017 [vid. 2017-06-25]. Dostupné z: <http://downloads.globalslaveryindex.org/GSI-2016-Full-Report-1498388801.pdf>

⁸⁸ What is modern slavery? *Anti-Slavery International* [online]. England and Wales, 2017 [vid. 2017-06-25]. Dostupné z: <https://www.antislavery.org/slavery-today/modern-slavery/>

otroctví, a především pak ne z pohledu jejich obětí, nýbrž v návaznosti na cíl práce se pokusím zaměřit se na vliv kapitalistické společnosti na pokračování tohoto fenoménu.

Jak jsem již uvedla, domnívám se, že fenomén otroctví a jeho výskyt z nejvyšší míry ovlivňuje ekonomická situace v zemi, není to ale jen životní úroveň, která má podíl na jeho výskytu. Dalším aspektem podílejícím se na jeho objevení se je také kulturní tradice. V zemích, kde v minulých desetiletích a staletích bylo otroctví pevnou součástí společenského systému a stejně tak bylo součástí jeho kulturních tradic, můžeme očekávat, že i po jeho právní zákazu nikdy zcela nevymizelo. „Násilné získávání otroků však v některých odlehlých oblastech pokračovalo, stejně jako je tomu dosud, zvláště v oblasti Sahelu a na Sahaře, obchod s lidmi se však, přestože je pro ty, kteří jsou jím postiženi, velmi reálný, stal se ilegální aktivitou.“⁸⁹ Africké národy byly totiž po ukončení kolonizace vystaveny mnoha novým problémům, s kterými nebyly sto se vypořádat. Ty vyvěraly ze získané svobody a vyhlášené nezávislosti, která v mnoha zemích vedla k občanským válkám, kde proti sobě bojovaly o moc různé kmeny. Tyto události pak byly násobeny špatnými životními podmínkami.

Velký podíl na pokračování otrocké práce měly a stále mají také kapitalisté a obchodníci z bývalých koloniálních mocností, pro které byla otrocká instituce velmi výnosná, a tak v ní v jiné formě pokračují nadále. „Když už nemohli z třetího světa dovážet pracovní sílu, která najednou příliš ‚překážela‘, přenesli kapitáni západních ekonomik část svých aktivit za lidskými zdroji v okrajových částech světa. Vzhledem k vysokým platům u nich doma šli Američané příkladem a stavěli čím dál víc továren v bývalých koloniích (Filipíny, Singapur), ale také v Jižní Koreji, v Mexiku nebo v Nigérii.“⁹⁰ Jejich příkladu pak následovaly další západní země. V těchto továrnách jsou často mezi zaměstnanci děti, kteří zde pracují přímo v nelidských podmínkách. Mezi země, které čelí největší kritice OSN právě kvůli této formě vykořisťování, patří dlouhodobě Indie či Čína. „Čína, která s emancipující se střední třídou čelí rostoucím ekonomickým rozdílům v rámci své více než miliardové populace, tak navzdory lehkým ústupkům neustále preferuje ekonomickou efektivitu a výnosnost před lidskými právy a svobodami.“⁹¹ Jako jeden ze znaků novodobého otroctví tedy můžeme považovat trend dosažení, co největšího zisku prostřednictvím minimalizace

⁸⁹ Reid, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*. Praha: Grada, 2011, s. 177.

⁹⁰ Ferro, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost 13.-20. století*. Cit. d., s. 439.

⁹¹ Piknerová, Linda a David Šanc. *Nové mocnosti globálního Jihu: Čína, Indie, Brazílie, Jihoafrická republika a Indonésie v mezinárodním systému*. Praha: Dokořán, 2014, s. 68.

nákladů vyložených na pracovní sílu. Především pak lidé v rozvojových zemích žijí často v bídných podmínkách a jsou ochotni pracovat za daleko menší platy a zároveň v daleko horších podmínkách nežli lidé v západním světě, což je důvod, který činí přesun práce právě do těchto končin tak atraktivní pro mnohé výrobní koncerny.

Kromě tohoto způsobu zajištění levné pracovní síly, se velmi prosadil i opačný model a to řízená migrace, díky které se především do Evropy měli dostat noví zaměstnanci, kteří by byli ochotni pracovat za menší mzdu a s o to větším nasazením. Tento pojem je možné vysvětlit jako dlouhodobý plánovaný proces pohybu obyvatel. Mezinárodní organizace pro migraci pak uvádí, že pokud je tato migrace vedena správným způsobem, napomáhá ke zvyšování blahobytu v zemi.⁹² Využívání tohoto způsobu k zajišťování nové pracovní síly dokládá i následující citace: „Jakmile se ukázalo, hlavně ve Francii, že sílící požadavky různých hnutí pracujících v mateřské zemi jsou rizikem pro úspěchy soukromé sféry a pro udržení míry zisků, a jakmile bylo viditelné, že Francouzi mají čím dál větší nechuť k nepříjemné těžké práci, nechaly vlády v období prezidentů de Gaulla a Pompidoua do země proudit rostoucí zástupy přistěhovalců, což byli zpočátku mladí svobodní muži, na jejichž pobyt nebylo nutno vynakládat příliš mnoho peněz.“⁹³ Toto získávání pracovníků již sice není nazýváno otrokářským systémem, ale vzhledem k podmínkám, kterým byly a stále do jisté míry jsou tyto osoby vystaveny, je oprávněné mluvit o otroctví. „Pod příslibem vysoké mzdy, bezplatného ubytování či stravy dochází v ekonomicky rozvinutých státech k pracovnímu vykořisťování osob, které pocházejí z méně ekonomicky rozvinutých zemí, nebo osob, které se ocitly v obtížné tíživé situaci. Těmto obětem není vyplácena adekvátní finanční odměna, ze mzdy jsou jim strhávány nepřiměřeně vysoké částky za provedení nejrůznějších administrativních záležitostí (např. vyřízení povolení k pobytu a práci) a celkově jsou vystaveny špatným pracovním podmínkám.“⁹⁴ Tím, kdo na tomto způsobu zajišťování pracovní síly kromě zaměstnavatelů vydělává, jsou bezpochybně také náboráři, kteří tyto jednotlivce rekrutují. Pod příslibem lepší budoucnosti je za finanční poplatek dopravují do západních zemí, kde jsou pod fyzickou hrozbou či psychickým nátlakem omezeni v pohybu a často izolováni ve zprostředkovaných ubytovnách. Jejich

⁹² Migrace a rozvoj. *International Organization for Migration: the migration agency* [online]. Praha [cit. 2017-07-16]. Dostupné z: <http://www.iom.cz/aktivity/migrace-a-rozvoj>

⁹³ Ferro, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost 13.-20. století*. Cit. d., s. 438.

⁹⁴ Střítecký, Vít. Topinka, Daniel. *Obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování v teorii a praxi*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013, s. 33. Tato pasáž pochází z citace díla *Forced labor and Human Trafficking: Estimating the Profits* od Patricka Belsera.

mzdy jsou často zadržovány či výrazně zkracovány o poplatky pro náboráře, jakožto zprostředkovatele jejich příjmu. Valné většině obětí byly během cesty odebrány doklady, což pak jen zvyšuje jejich bezmoc se bránit a utéci z této bezvýchodné situace. Tato situace je umocňována však i jazykovou bariérou, neboť velká část imigrantů neovládá mateřský jazyk země, do které přichází, na dostatečné úrovni. Z výše uvedeného si můžeme všimnout, že se nám zde vynořuje aspekt sociální smrti související s vytržením ze sociálních vazeb a bezmoci, který je pro fenomén otroctví tolik příznačný.

Jak je možné, že se v nynějších moderních společnostech nadále objevuje fenomén otroctví? Odpověď na tuto otázku má opravdu svou ekonomickou podstatu. Pokud se zamyslíme nad tím, jak se v dobách kolonizace hlavní mocnosti obohatily, je vcelku logické, že se po ukončení otroctví, snažily si svůj příjem nadále udržet. Vždyť jen například Velká Británie vděčí za své výsadní postavení zejména během 19. století právě koloniální expanzi. Problém se však netýká jen bývalých koloniálních mocností. S atributy fenoménu otroctví se v dnešní moderní společnosti také můžeme setkat při zajišťování pracovní síly mezi korporacemi a výrobními koncerny a to ve formě obchodu s lidmi. Z toho podle mého názoru vychází, že pokud bude instituce otroctví nadále výnosná pro všechny tyto ekonomické subjekty, je velmi nepravděpodobné, že bude zastaveno.

ZÁVĚR

První část této diplomové práce si vytkla za cíl seznámit čtenáře s pojmem otroctví, stručně ho charakterizovat a přiblížit jeho podobu v antické společnosti a také v koloniální době s důrazem na americký dvoj-kontinent. Otroctví, jak v době před conquistadory, tak i po nich, můžeme souhrnně definovat jako systém založený na nucené práci, který porušuje veškerou osobní svobodu a jak psychickým, tak i fyzickým nátlakem zneužívá svou oběť. Otrokářský systém byl součástí některých společností již od dob antických civilizací. Je možné říci, že v každé historické epoše byl pro otroky společný nízký sociální a společenský status či dokonce naprosté vyřazení z komunity – tzv. sociální smrt. Otroci byli zbavováni svých práv a byli nuceni plnit pouze příkazy svých pánů, neměli možnost udržovat žádné sociální styky mimo svou „novou“ komunitu a i uvnitř ní otrokáři nastavovali často nehumánní podmínky. Mimo jiné byla v tomto kontextu potlačena funkce rodiny, její členové byli prodáváni na trhu a vůli pána podléhaly i případné sňatky otroků. Speciálně doba od 15. – 17. století se vyznačovala krutým jednáním vůči otrokům. Otroci často vystupovali jako cizinci či dokonce vetřelci z jiné kultury, což rozdmýchávalo ve společnosti obavy, které napomohly tak negativnímu a nelítostnému postoji vůči nim. V antických civilizacích bylo otroctví zase chápáno jako přirozená součást společenského řádu a hierarchie a kromě toho, že člověk mohl do otroctví upadnout, se i statusem otroka rodil.

Druhá část práce se zabývala charakteristikou moderní společnosti a rolí otroctví v této historické epoše. Zde jsem se pokusila ukázat, jak některé aspekty spojené se světem práce v moderní společnosti souvisejí s fenoménem otroctví. Ta je charakterizována jako odklon od tradiční společnosti a instituci rodiny a příklon k novým hodnotám stojícím na silné racionalizaci, diferenciaci a individualizaci. Stěžejní je zde přeměna trhu, který nově fungoval na tržním mechanismu a kapitalistických hodnotách.

Instituce otroctví, která během 2. poloviny 18. století slábla a koncem 19. století byla zakázána, však v praxi pokračovala dál. Byť tedy bylo otroctví právně zrušeno a jednotlivé státy se zavázaly k potírání jeho projevů, v koloniích i po jeho zrušení panoval režim, který svými projevy otroctví bytostně připomínal. Též koloniální mocnosti ve velkém měřítku pokračovaly v této tradici, která se však zakryla jen do jiné podoby, a to do obchodu s lidmi a vykořisťování chudých národů.

Tím se zde dostávám k cíli své práce, kterým bylo analyzovat otroctví v moderní společnosti. Na základě své práce, která spočívala zejména na studiu odborné literatury, si dovoluji vyjádřit názor, že se v moderní společnosti setkáváme s dvojitou formou otroctví a to „vědomou“, kam můžeme zařadit již výše zmiňovaný obchod s lidmi, prostituci a dětskou práci a na druhé straně se můžeme setkat s otroctvím „nevědomým“, které probíhá na trhu práce a v pracovních vztazích. Příznačné pro něj je, že členové společnosti jej nevědomě přijímají, neboť jsou k němu vychováváni. Cílem je poslušnost a oddanost tržním principům a pojmání sebe sama jako „zboží“. Zprostředkovatelem tohoto odosobněného vztahu mezi jejími účastníky je trh, jakožto místo, kde se střetává nabídka pracovní síly a poptávka po ní. Uzavřením smlouvy mezi oběma účastníky tohoto „otrokářského“ obchodu vzniká vztah založený na dominanci a vlastnictví, v kterém je zaměstnanec de facto po dobu pracovní doby součástí majetku svého zaměstnavatele a jeho náplní je v této době vykonat předem sjednanou práci, za níž poté za určitou časovou jednotku dostává mzdu.

Pokud porovnáme příčiny otroctví od počátků kolonizace do nynější doby, docházím k závěru, že instituce otroctví se v této době rozvíjela především z ekonomických důvodů. Nesnažím se tvrdit, že fenomén otroctví se utváří pouze a jen z těchto důvodů, ale jsem názoru, že je to pro jeho existenci stěžejní příčina. Pokud by z nynější společnosti zmizel obchod s lidmi, je otázka, zdali by i nadále byly naplňovány požadované ekonomické cíle a zdali by investoři a velké koncerny dosahovaly závratných zisků, pokud by jim byla odepřena tato levná pracovní síla. Trh práce potřebuje své zaměstnance, kteří prodávají svou pracovní sílu v tomto odosobněném systému. V rámci toho si dovoluji tvrdit, že význam fenoménu otroctví je pro dnešní moderní společnosti značný a svým způsobem zároveň také potřebný pro její fungování.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- Aristotelés. *Politika*. Praha: Nakladatelství Petr Rezek, 1998.
- Bauman, Zygmunt. May, Tim. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.
- Bauman, Zygmunt. *Tekuté časy: Život ve věku nejistoty*. Praha: Academia, 2008.
- Beck, Ulrich. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.
- Belloc, Hillaire. *Otrocký stát*. Praha: „Československý kompas“ na Smíchově, 1921.
- Buch, Hans Christoph. *Nezávislost San Dominga*. Praha: Panorama, 1981.
- Ferro, Marc. *Dějiny kolonizací: Od dobývání až po nezávislost 13. – 20. století*. Praha: Lidové noviny, 2007.
- Giddens, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999.
- Graeber, David. *Dluh: prvních 5000 let*. Praha: BizBooks, 2012.
- Harrington, Austin a kol. *Moderní sociální teorie: Základní témata a myšlenkové proudy*. Praha: Portál, 2006.
- Hay, Denis. *Evropa pozdního středověku 1300 – 1500*. Praha: Vyšehrad, 2010.
- Kašpar, Oldřich. *Dějiny Karibské oblasti*. Praha: Lidové noviny, 2002.
- Kašpar, Oldřich a Eva Mánková. *Dějiny Mexika*. Praha: Lidové noviny, 1999.
- Keller, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005.
- Keller, Jan. *Teorie modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007.
- Krejčí, Oskar. *Mezinárodní politika*. Praha: Victoria Publishing, 1997.
- Křížová, Markéta. *Dějiny Střední Ameriky*. Praha: Lidové noviny, 2016.
- Křížová, Markéta. *Otroctví v Novém světě od 15. do 19. století*. Praha: Lidové noviny, 2013.

- Lipovetsky, Gilles. *Éra prázdnoty – Úvahy o současném individualismu*. Praha: Prostor, 2003.
- Lipovetsky, Gilles. *Hypermoderní doba – Od požitku k úzkosti*. Praha: Prostor, 2013.
- Lipovetsky, Gilles. *Paradoxní štěstí*. Praha: Prostor. Praha, 2007.
- Lužný, Dušan. *Náboženství a moderní společnost: Sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Brno: Masarykova univerzita, 1999.
- Mackenney, Richard. *Evropa šestnáctého století*. Praha: Vyšehrad, 2001.
- Marx Karel, *Kapitál I*. Praha: Vydavatelství Ústředního výboru, 1954.
- Marx, Reinhard. *Kapitál – Plaidoyer pro člověka*. Academia. Praha 2013.
- Migrace a rozvoj. *International Organization for Migration: the migration agency* [online]. Praha. Dostupné z: <http://www.iom.cz/aktivity/migrace-a-rozvoj>
- Obchod s lidmi: Popis situace v obchodu s lidmi. *Ministerstvo vnitra České republiky* [online]. Praha, 2017. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-popis-situace-v-obchodu-s-lidmi-979350.aspx>
- Ottův slovník naučný: Osmnáctý díl*. Praha: J. Otto, 1902.
- Patterson, Orlando. *Slavery and social death: a comparative study*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982.
- Paulinyi, Ákoš. *Průmyslová revoluce: o původu moderní techniky*. Praha: ISV, 2002.
- Piknerová, Linda a David Šanc. *Nové mocnosti globálního Jihu: Čína, Indie, Brazílie, Jihoafrická republika a Indonésie v mezinárodním systému*. Praha: Dokořán, 2014.
- Platón. *Zákony*. Praha: OIKOYMENH, 1997.
- Polanyi, Karl. *Velká transformace*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2006.
- Reid, Richard J. *Dějiny moderní Afriky: od roku 1800 po současnost*. Praha: Grada, 2011.
- Slavery Convention, 1926. Slavery Convention. In: United Nations Human Rights [online]. 2017. Dostupné z: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/SlaveryConvention.aspx>.

Střítecký, Vít. Topinka, Daniel. *Obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování v teorii a praxi*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013.

Špaček, Stan. *Kdo je F.W. Taylor?* Praha: Orbis, 1947.

The global slavery index 2016. *Walk Free Foundation* [online]. Western Australia, 2017. Dostupné z: <http://downloads.globalslaveryindex.org/GSI-2016-Full-Report-1498388801.pdf>

Thoreau, Henry David. *Občanská neposlušnost a jiné eseje*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2014.

Todorov, Tzvetan. *Dobytí Ameriky: Problém druhého*. Praha: Mladá fronta, 1996.

Všeobecná deklarace lidských práv. Praha: Informační centrum OSN, 2014.

What is modern slavery? *Anti-Slavery International* [online]. England and Wales, 2017. Dostupné z: <https://www.antislavery.org/slavery-today/modern-slavery/>

Williams, Eric. *Capitalism and Slavery*. THE UNIVERSITY OF NORTH CAROLINA PRESS, 1944.

Wood, Ellen Meiksins. *Původ kapitalismu: delší pohled*. Praha: Svoboda Servis, 2011.